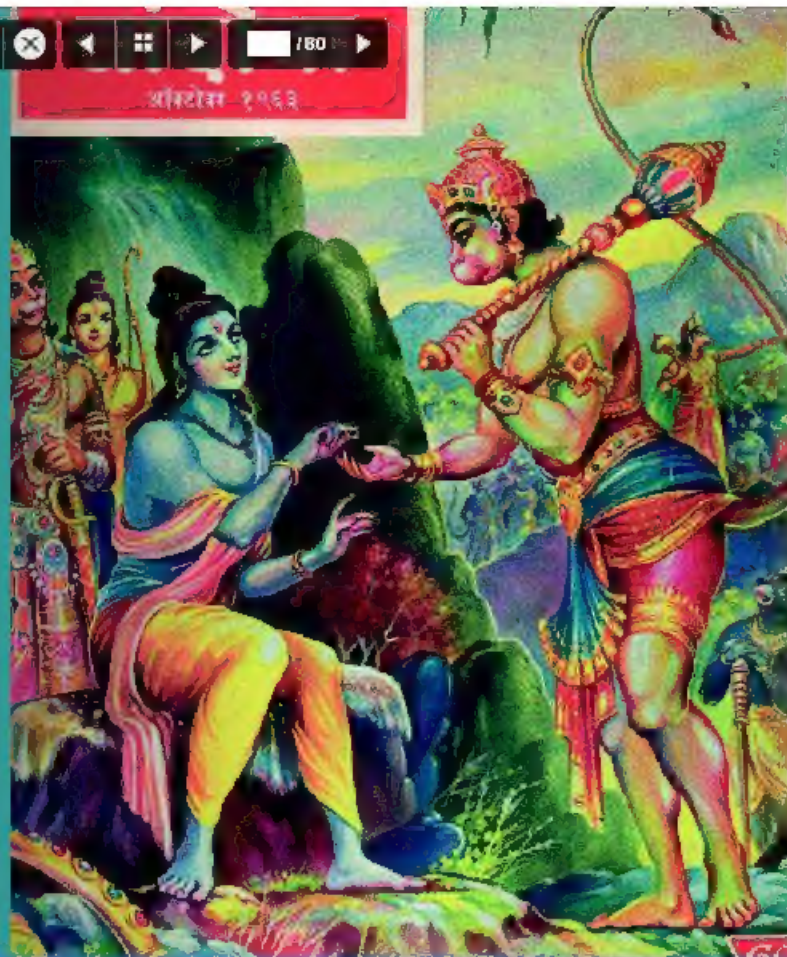

अक्टोबर १९६३

भारताचा इतिहास

देवगिरीच्या रामदेवराव यादव याने लागोपाठ तीन वर्षे अहमदनगरास संडणी दिली नाही. एवढेच नव्हे तर त्याने अहमदनगराच्या हातून पराभव झाल्यामुळे फक्त आलेला गुजरातचा राजा रायफणेदेव याला आश्रय दिला, म्हणून सन् १३०७च्या मार्च महिन्यांत सुलतानाने देवगिरीवर स्वारी करण्यासाठी मलिक काफूर याला पाठविले. मलिक काफूर याने देवगिरीच्या जवळपासचा प्रदेश छुटला व जालपोट केली. रामदेवराव याने संधी करून घेण्याचे कबूल केले. परंतु सुलतानाने त्याला दिल्लीला बोलाविले. तेथे त्याचा सर्व प्रकारे सत्कार केला आणि त्याच्याशी संधी केली. या संधी प्रमाणे तो दिल्ली सुलतानाचा एक मांडलिक झाला व त्याने संडणी बांधवे कबूल केले.

सन् १३०३ मध्ये अहमदनगराचे काकतीय वंशी प्रतापरुद्र याच्याशी युद्ध झाले व त्यात त्याला अपयश मिळाले. म्हणून त्याने १३०९ मध्ये मलिक काफूर याला स्वारी करण्यास पाठविले. या स्वारीचा उद्देश्य काकतीयाने राज्य जिंकून दिल्लीच्या साम्राज्याला जोडण्याचा नव्हता. तेथील धन व संपत्ति छुटण्याचा मुख्य हेतु होता. प्रतापरुद्राने बरंगलच्या किछ्यांत राहून शत्रूला तोंड देण्याचा प्रयत्न केला. पण शेवटी त्याला शत्रूसमोर हार मानावी लागली. १३१० मध्ये संधी करून तो भीकळा झाला. त्याने सुलतानाला १०० हत्ती १००० घोडे, अजोड संपत्ति व हिरे माणिक्ये वगैरे देऊन व संडणी देण्याचे पण कबूल केले.

हा विजय मिळाल्यानंतर सुलतानाची नजर मुद्गर दक्षिणेकडे बळकी. तेथील

शाहीन देवाळयांत असंख्य धनराशी होती. १८ नोव्हेंबर १३१० वा रोजी मलिक काफूर स्वतः इजिप्त याच्या सह दिल्लीहून होयसळांच्या राज्यावर स्वारी करण्यासाठी निघाला. त्याचे सैन्य ह्यासमुद्र येथे येऊन पोचले. त्यावेळी होयसळा राजा वीरबल्लाल तृतीय हा युद्धाला तयार नव्हता. शत्रु दरवाण्यावर येऊन थडकलेला पाहून तो शत्रूने मागितले तेवढे धन देऊन त्याच्याशी संधी करण्यास तयार झाला. तरी शत्रूने त्याला बसून नेले व देवळे छुटली. होयसळा राजाच्या एका राजकुमाराला पण जामीन म्हणून ठेवून घेतले.

ह्यासमुद्र येथे १२ दिवस वास करून मलिक काफूर आपले सैन्य घेऊन पांजव राज्याकडे बल्ला. पांजव राज्यांत आपसांत फूट होती. त्याचा मलिक काफूर याला फायदा मिळाला. कुलशेखरपांजव नांवाच्या राजाला सुंदरपांजव व वीरपांजव नांवाचे दोन मुल्ये होते. सुंदरपांजव हा शाहीचा वारस होता. परंतु कुलशेखरपांजव याचे वीरपांजव याच्यावर जास्त प्रेम होते म्हणून त्याने त्यालाच आपल्या शाहीचा वारस म्हणून त्यालाच आपल्या शाहीचा वारस म्हणून ठरविले, म्हणून सन् १३१०च्या

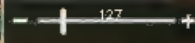
मे महिन्यांत सुंदरपांजव याने आपल्या बापाचा वध करून त्याची गादी बळकावण्याचा प्रयत्न केला. दोघां मागचे युद्ध झाले. नोव्हेंबर महिन्यांत सुंदरपांजव याचा पराभव झाला. म्हणून त्याने सुसलमानांची मदत घेतली.

१० एप्रिल १३११ रोजी मलिक काफूरची सेना पांजव राजांशी राज्याधी मंदुरेवर बाबल आली. मंदुरा शहर सोडून वीरपांजव पळून गेला. सुसलमानांनी मंदुरा बाहेर छटले. ५१२ हत्ती, ५००० घोडे, ५००० यण सोने व हिरे माणिक्ये छटली. तो दिल्ली

Fullscreen

127

14 / 80

पोन्ज त्यावेळीं त्याच्याबरोबर ६१२ हत्ती, २०,००० घोडे व २६,००० मण सोने व हिरेमाणिक्ये होती.

अशा तऱ्हेने दक्षिणेकडचा एक मोठा भूभाग दिल्लीच्या साम्राज्यात सामील झाला. दिल्ली साम्राज्याचा एवढा विस्तार कर्णाट्या अलाउद्दिनाच्या शास्त्र व्यवस्थे-विषयी कित्येक गौष्टी अभ्यास करणा-सारख्या आहेत. त्याच्या राज्य व्यवस्थेत मुळा व मौलवींचा अधिकार नव्हता. त्याने आपली राज्यव्यवस्था धर्मनिरपेक्ष ठेवली. त्याच्या कारकीर्दीत कित्येकांच्या श्रीमंतीला आळा बसला. त्याने इनाम कौरेची जुनी व्यवस्था बंद करून टाकली. दाऊ, मादफ दख्ख, जुगार, मेजबान्या वगैरे नियमविरुद्ध व निषिद्ध केल्या. त्याने करबाद केली. सोने किंवा चांदी दोन्हीचा साठा

कायद्याविरुद्ध असल्याची घोषणा केली. त्याने व्यापारवर निरनिराळ्या प्रकारचे प्रतिबंध लावले. वस्तूच्या किमती व दर सरकार तर्फे ठरवले गेले. खरेदी विक्री रूपून रूपून करणाराला गुन्हेगार म्हणून कडक शिक्षा होते. खोटी माप किंवा वजन नाममात्या व्यापाऱ्यांचे तेवढे मजूर कापून घेतले जावे अशी राजाज्ञा होती.

सन् १२१२ पर्यंत अलाउद्दिनाचा भाग्यसूर्य चढत होता. परंतु त्यानंतर त्याला उत्तरी कडला लागली. तो मलिक काफूर याच्या हातचे बाहुलं होऊन बसला. तोच त्याचा सेनापति व मेत्री होता.

देशांत वंडाळी सुरू झाली. शेवटी २ जानेवारी १३१६ रोजी तो पैगंबरवासी झाला. दिल्ली येथे जुम्मा मस्जिदसमोर त्याची कबर बनविण्यांत आली.

हुशार खलाशी

ब्रह्मदेशांत मालाची बाहूक करणाऱ्या जहाजांचा एक मालक होता. तो स्वतःला फार हुशार समजत असे. त्याची बहाने ऐरावती नदीत मालाची नेवाण करीत. तो प्रत्येक वेळी नवीन खलाशी आपल्या जहाजावर नेमीत असे. बहाजावर असेपर्यंत त्याची साध्यापिण्याची ते व्यवस्था करी व खेप पुरी आल्यावर मजुरी देतांना मजुरी कापून तरी देई किंवा मजुरांच्या कामात काही तरी दोष काढून त्यांना कामावरून कमी करी. त्यांना पगार मजुरी काही देत नसे.

एकदा त्याने एका जहाजावर काही खलाशी नेवळे. त्यांत एक डोंगराळ प्रदेशांत रावणारा खलाशी होता. तो विसावला राबळट होता. तो इतर खलाशांमध्ये

मिसळत देखील नसे. म्हणून मालक किती दुष्ट आहे हे त्याला माहीत नव्हते.

जहाज दक्षिणेकडच्या एका बंधरांत उभे होते. मालक नव्या खलाशांना म्हणाला— “या दक्षिणेकडच्या प्रदेशांत कोबळ्या फार स्वस्त असतात. तुं दोन कोबळ्या विकत घेऊन चला. उत्तरेकडच्या प्रदेशांत त्यांची दुप्पट किंमत मिळेल. तुला खूप फायदा मिळेल.”

त्या विचाराने त्याच्या मोठ्याभावर विश्वास करून दोन कोबळ्या विकत घेतल्या. तो रोज जहाजावरच्या सैपाकबरांचा वाजून काढा घेऊन येई व त्या कोबळ्यांना खावला घाली.

बहाज परत आल्यावर मालकाने त्याला बोलावले व म्हणाला—“हे बहा, सफ

करीत असवां तुला खावला घाल्यवची जबाबदारी माझी होती. पण तुझ्या कोवळ्यांगला खावला घाल्यवची जबाबदारी माझी नव्हती. म्हणून तुझ्या कोवळ्यांची जे कांही त्याने आहे त्याची किंमत मी लिहीत आलो आहे. तुला जिवप्री मजुरी मिळायला हवी, बरोबर तितकीच ती रक्कम आहे. म्हणून मी ती जमा करून घेतो. हिशोबाची फिटमफाट झाली. तो खलाशी काहीच बोलला नाही.

इतर खलाशी सत्र म्हणाले—“जंगली तो जंगलीच !”

तो खलाशी घरी गेला. त्याने दोन खंजीर तयार करवले, पण ती गोष्ट फोणाला मागितली नाही. मालकाजवळ जाऊन त्याने विनंति केली की पुन्हा कामावर नेमा.

“का एक मूर्ख मिळाला आहे असा विचार करून मालकाने त्याला कामावर नेमले. जहाज निघाले. इतर खलाशी त्या रानटी खलाशाची थडा उडवीत होते—“कोवडीचा नवीन जोडा विकत घ्यायला जाणार वाटते.”

“कोणास ठाऊक ? पाहू, या खेपेला शाळी सर फायदाच होईल. माझ्या दविलांनी मला हा खंजीर मंत्रवून दिला आहे.” असे सांगून खलाशाने दोन खंजीरांपैकी एक एकच काढून दाखविला. दुसरा खंजीर त्याने लपवून आपल्या कपड्यांत ठेवला होता.

दक्षिण प्रदेशात पोचल्यावर सर्व खलाशी त्याची थडा उडवीत होते. पण त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले. एकाचे विचारले—“मंत्रवलेला खंजीर आहे म्हणतोस हा ! काय आहे विशेष यांत ?”

“ते आतां मी काय सांगू ! पण खंजीर मंत्रवलेला आहे एवढे मला माहीत आहे !” खलाशी म्हणाला.

दक्षिणेकडेचे काम संपल्यावर जहाज पुन्हा उत्तरेकडे निघाले. सर्व खलाशी त्या मंत्रवलेल्या खंजिराचा महिमा काय आहे सांग, म्हणून त्याला विडवीत.

पण एका वंदरांत जहाज नांगर टाकून उभे असतां खलाश्याने आपला खंजीर काढला आणि जहाजाच्या फटकावर ती पाजळदू लागला. ते पाहून त्याचे साथी खलाशी पुन्हा वेडपट म्हणून त्याची थडा उडवू लागले. ती उतर खायला म्हणून चळला आणि खंजीर हातातून निघून पाण्यात पडला.

“मार उडी लवकर आणि खंजीर वेऊन जे आपला !” खलाशी मित्र म्हणाले.

“वाई कशाचा ? तो जातो कोठे पाहातो. तुमचा खंजीर था, मी खून करून ठेवतो. तिथे पडला तेथेच मिळेल.” असे सांगून त्याने एका खलाश्याच्या खंजिराने फटका- कर खून केली व म्हणाला—“या खुणेजवळ खाली समुद्रात तो सांपडेल.”

“काय वेडशीड लगले आहे की काय ? आपले जहाज तर निघणार आहे आसां,” खलाशी म्हणाले.

“त्यांत काय ? जे जहाज जाईल तेथे खंजीर पण जाईल !” तो रानटी खलाशी म्हणाला.

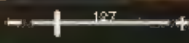
वेडापीर आहे झाले ! त्याच्याशी काय बोलायचे असा विचार करून सर्व खलाशी आपापल्या कामांवर निघून गेले.

मालकाने खंजिराची गोष्ट ऐकली व त्या रानटी खलाश्याला बोलावून म्हणाला—

“चल तुझी व माझी पैज ! ज्या एका वंदरांत आपले जहाज लागेल. तेथे जहाजा खालून तू आपला खंजीर काढून दाखविलास तर मी आपली सर्व जहाजे तुला बक्षिस देईन.

Fullscreen

127

18 / 80

नाही सांपडला तर ते आशुष्यभर मजुरी-
शिवाय वाढ्याकडे काम केले पाहिजेत.”

तो खलाशी म्हणाला—“मालक, तुम्ही
उगाच पैज कशाचा मारता? फेसाल बघा!
मी जेथे लूण करून ठेवली आहे तिच्या
खाली समुद्रात खोरीच खंजीर मिळेल.
म्हणून पैज मारण्याचा नाद सोडा!”

“हरकत नाही मी फेसली तरी! जुगार
खेळतांना पैज लावतोच की नाही मी,
तशीच ही समज.” मालक म्हणाला.
त्याला खलाश्याने सावध केले होते तरी
त्याला तो त्याचा मूर्खपणा वाटला.

“बरे तर आपली मर्जी!” असे सांगून
तो गुपचुप आपले काम करू लागला.

दुसऱ्या दिवशी एका वेदरात जहाज
काराले. मालकाने खलाश्याला बोलावून
खंजीर काढून आणायला सांगितले.

त्या खलाश्याने घाउझावर जेव्हा खूण
केली होती बरोबर तेथून पाण्यात बुडी
मारली. खोल पाण्यात गेल्यावर त्याने
कपड्यांत लपवून ठेवलेला खंजीर काढला
व तो वेऊन पाण्याबाहेर आला आणि
म्हणाला—“हा परा खंजीर!”

सर्व खलाशी मालक पैज हारल्याचे
पाहून चकित झाले. मालकाचा काहीच
सुचेना. बचन दिल्याप्रमाणे त्याला आपली
सर्व जहाजे खंजीरवाल्या स्वताश्याला
बावी लागली. ज्ञात काहीतरी लुचेगिरी
आहे असा थोरडा केला, परंतु खंजीरवाला
म्हणाला—“मी तुम्हाला प्रथमच सांगितले
होते की माझा खंजीर मंत्रवलेला आहे.”
मालक निरुत्तर झाला व त्याने आपली सर्व
जहाजे त्याला देऊन टाकली.

दोरास सवासोर येऊन होता!

अयानक दरी

[१८]

[कथेतले राजा व धानकर्मी दोघांचे परस्परकीय संघर्ष पचवून आत्मभवाचा प्रयत्न
करून पाहिला. परंतु धानकर्मीच्या पूर्वजांची मठा आणि लोकानाच्या शिराभ्या
गुहेत गेल्यामुळे मिळावी नाही. ती मिळविण्यासाठी जयमल, लख व गोमांग
वाडस करून गुहेपाशी गेले. —सुद्धे वाचा.]

गुहेत जास्त काळोख नव्हता. कोठून तो खोल खात कोठे वरी आसावा. आपला
तरी खात उजेड येत होता. सर्वात बाज त्याला लगेचच असे नाही वाटत
प्रथम लखने खात वांकून पाहिले, मला.”

कोठे विचार किंवा विस्तार दिसतो का. पण जयमल व गोमांगला निसारे दिसले.
पण त्याला सिंह काही दिसत नाही. तो जयमल म्हणाला—“खात शिरपे शिराण-
म्हणाला—

“हे गुहावासी म्हणत आहेत वसा वाच आला पाहिजे. तरच त्याला मार करणे
किंवा सिंह सरोवरच वा गुहेत आहे तर लख होईल.”

“वाचोवा”

सिंहाला बाहेर कसे काढायचे या विचारांत घोबे असता गोमांगने गुहेजवळ पडलेला दगड लथळ्या व तो गुहेत फेंकला. नंतर तो जोराने ओरडला देखील, त्याची ती युक्ति लपयोगी पडली, कारण गुहेत निखारे व ठिणच्या वमळू लागल्या व थोडी हालचाल सुरू झाल्याचा आवाज बाहेर ऐकू येऊ लागला.

खूब विचार करायला जास्त थांबला नाही. त्याने गुहेत जाण सोडल्या व म्हणाला—“सिंह आपल्याला सायला बाहेर नेत आहे.”

पण आश्चर्य पुन्हा हालचाल ऐकू येईनाहीं झाली. निखारे व ठिणच्या बंद झाल्या.

“सिंह थांबलाय परत येला आहे.” गोमांग म्हणाला.

“आतां गुहेत शिरून झाला ठार केले पाहिजे. दुसरा उपाय दिसत नाही. जयमल, तुला काय वाटते?” खलून विचारले.

जयमलने गुहेत घेऊन पावले सोडून डोक्यावर पाहिले व म्हणाला—“गुहावासिनांनी आपल्याला सांगितले तितक्या मर्यादा हा सिंह असेलत नाही बघत मला. पण इतर सिंहांपेक्षा तो याच्यात खूब फरक आहे सरा की याच्या नाका-तोडांतून निखारे व ठिणच्या बाहेर पडत जातेत. म्हणून तावध राहूनच आपण पुढे गेलो बरे. आपल्या तिघांच्यापैकी एकाचा वाज लागला तरी त्याचा मुडदा पडेल. पण बाई करू नकोस बरे का!”

“बाई मी करतो का! ते सर्व मला माहीत आहे. तू बेचिकीर रहा!” गोमांग म्हणाला.

तिघे गुहेत शिरले. चार पावले आत गेल्यावर गुहेला दोन तीन जागी लगे

पडलेल्या दिसल्या. आत उजेड होता. एण सिंह मात्र दिसला नाही.

“पुन्हा आपण गुहाच्या जाग्यांत सांयदगार की काय? कारण ही गुहा कोठे सुरू होते व कोठे शेवते हे कळणेच कठीण आहे. कोणत्या वाटेने सिंह निघून गेला आहे हे तरी काय करूया?” खलू म्हणाला.

गोमांगने गुहेत येऊन कमिनीवर न्हाऊन पाहिले व म्हणाला—“हा पहा सिंह या वाटेने गेला आहे. पायलांच्या खुणा छान दिसत आहेत. चला, उठा. त्याचा पाठलाग केला पाहिजे.”

जयमल म्हणाला—“गोमांग! बांध बाई करू नकोस! तो या वाटेने गेला असेल. दुसऱ्या वाटेने येऊन आपल्यावर पाठीमागून त्याने हल्ला केला तर?”

गोमांग म्हणाला—“बरोबर आहे तुझे म्हणणे. आपल्यापैकी एकाने मागे पहात राहिले व दोघांनी पुढे नजर ठेवावी. सिंह दिसल्याबरोबर त्याच्यावर वाज सोडावा!”

त्वय्यमाणे सवोर पहात जयमल व गोमांग निघाले आणि खलू मागे पहात पुढे चालू लागला. शेवटे अंतर चालून गेल्यावर गोमांग

हलूच म्हणाला—“हा पहा, मनुष्याचा अस्थिपंजर! माजरेच्या त्या अनुयायीचा असावा. तोच श्वाकर्णीच्या पूर्वजांनी गदा चोरून घेऊन या गुहेत शिरला होता.

जयमलने अस्थिपंजर लक्षपूर्वक पाहिला व म्हणाला—“तू म्हणतोस तसा हा अस्थिपंजर मानारेच्या अनुयायाचा असे दिसते. तर मग ती नवा देखील येथेच पडते तरी लवळ पास असली पाहिजे.”

तिघे गदा शोधू लागले. खलूला पक्षां कोपण्यांत चार फूट लांबीचे एक दगडी दांडकें दिसले. त्याचे एक टोक मोठे व

काटिदार होतें. तें उचकून सर्वांना दाखवीत तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“ही पहा, धानकर्षीच्या पूर्वेनांवीं मंक्वलेकी गदा !” आणि जोरांनै हसला.

जवळून गदा हातांत घेऊन पाहिली व म्हणाला—“ही तीन गदा असावी असें मला वाटतें. पण ती भंववलेकी आहे कां नाहीं हे त्वं गुहावाक्षियानान माहीत. करे तर चला परत ! आपण ज्या कामासाठी आलो होतो तें पुरें झाले आहे.”

“त्या सिंहाला तसेंच जिवंत सोडून जावयाचे म्हणतोस !” लखून विचारलें.

“त्याला थर करून आम्ही परत येऊ असें नव्हतें कां म्हणलें आपण ? मग थर केल्याशिवाय परत गेलों तर ते काय म्हणतील ?” गोमांगनै शंका केली.

जवळून ती दगडी गदा गोमांगच्या हातांत दिली व म्हणाला—“आम्ही सिंहाला थर करूं असें वचन आपण कोणाला दिलें नाहीं. आम्ही जें वचन दिलें होतें तें पुरें केलें आहे. सिंह जिवंत आहे कां मला त्याचें आपल्याला काय करावचें आहे ? तो किती भयंकर आहे हे देखील आपल्याला माहीत नाहीं. जगाच त्याच्या वारेला जाणें, मला नाहीं बरोबर वाटत.” लखून दुसरा मिळेल या आशेनें त्यानें त्याच्याकडे बघून पाहिलें.

पण तेवळ्यांत गोमांग दुष्कन डडी मारून म्हणाला—“तो पहा, आग ओकणारा सिंह ! सोडा राण !” त्यानें ती दगडी गदा उगारली.

सिंह एका बळग्याआड जोरांनै गरजला व खडी मारून पुढें आला. जवळ व लखून काण बघण्यावर तेवून सोडणार त्या पूर्वीच गोमांगनें ती गदा सिंहाच्या मस्तकावर मारली. सिंहाला तिरमिरी आली व तो मार्गे परतून पळू लागला. सर्व जकित होऊन पाहूं लागले.

“अरे! हा प्राण्याला का हे सिंह म्हणतात! हा सिंह नसून सिंहालीक आहे. आमच्या प्रदेशात हे वेताव मधून म्हण! यांच्या नाकातून निळारे व टिंगम्य बाहेर पडतात. पण खांद वण्णता नसते.” गोमांगने त्या बिलक्षण अनामराचे वर्णन जांगले माहीत असल्यासारखे केले.

“त्याचे तोंड वमान पाहून तो सिंहाच्या जाठीचा असेल से वाटत नाही. या शिवाय तो भितरा पण दिसतो आहे. पण आता त्याची काळजी कशाळा? आता दिसलाच आहे तर त्याचा समाचार घेतल्याशिवाय

परत वाणे बरोबर नाही.” म्हणत जयमल त्या सिंहालीकच्या बागे पावला. लहू व गोमांग पण त्याच्या पाठोपाठ जाऊ लागले. सिंह थोडे अंतर पळत जाऊन मागे वळून पाहू लागला. जयमलने एका वळ्यावर लपून राहून त्याला तोंड पाहून घेतले व हसत म्हणाला—“मला वाटले होते की हा आपली वाट पहात येथे बसून राहिला असेल. पण हा तर पळपुडा व भितरा निघाला. आता याचा नाद सोडलेला बरा!”

गोमांगने वृगडी गदा तीन तीनदां फिरवली व म्हणाला—“ही गदा मंत्रबलेली आहे की नाही हे मला माहीत नाही. पण या गदैस जस्यसुत दक्षि आहे खास! फक्त एकच तडाखा बसल्याबरोबर पाहिलेला त्या सिंहाची कशी गाळण जडून येवी ती?”

“तो पळून गेला आहे, तर मग त्याचा पाडलाच कशाळा करा उगीच?” जयमल पुन्हा म्हणाला.

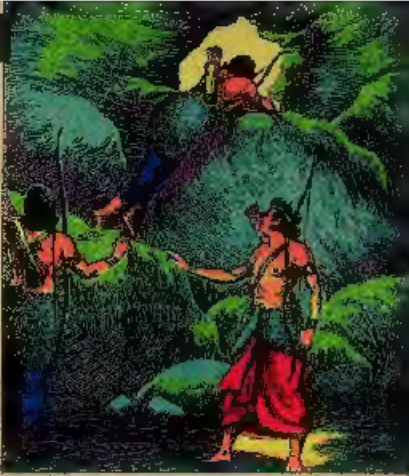
“इतकी मेहनत जाणव केलीच आहे तर ही उग्राच बास मला जाऊ द्याची? त्याला ठार करून त्याचे पांढरे कां नाही काढून घेतल जाऊ!” लहूने विचारले.

तिचे गप्पा मारीत सिंहाच्या शोभात चाळे लागले. पण सिंह स्वतः कोठेच दिसला नाही. त्यांना काढले की गुहेच्या आतच कोठे तरी तो लपलेला असणार. पण गुहेच्या या जाळ्यांत त्याचा खोब काढून त्याला कसा काय मारायचा? तो एक पश्च होला.

जयमल मध्येच पांढून म्हणाला—“आपण कोठे जाऊन आहो कोणाचा माहीत आहे का? आपण परत सरोवराच्या काठी पोचू शकलो नाही तर धानकर्णी व मानरिशी भेट घेतील म्हणून शंकाच. आपण एकदां वाट चुकलो होतो तरीच दुन्हा वाट चुकलो तर?”

म्हणून सर्व जागच्या जागी थांबले. सिंहाला ठार करण्याच्या नादात परत जाण्याची गोष्ट ते पास विसरून गेले. कोठे खूण बगैरे काही करून ठेवली नव्हती. परत कसे व कोठे जायचे हे त्यांना कळत नाही.

बाई घाईत कोणत्या तरी वाटेने जाऊन नेतर पश्चात्ताप करीत वसण्यांत काय अर्थ? आपण सरोवरापासून किती दूर आहो व कोठे आहो हे आधी पाहू या!” जयमल म्हणाला.

“एव हे कळायचे कसे?” लहूने विचारले.

दोघांचे परस्परांशी इकडे हे बोलणे चालू असता गोमांग गुहेच्या खडबडीत भिंतीवर चढून एका शोकांतून उजेड घेत होता तेथपर्यंत वर गेला. थोडे वर करून त्याने बाहेर पाहिले व जोरझळा—“बाप रे बाप!” आणि उडी मारून खाली आला.

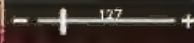
“काय झाले? काय पाहिलेस तू?”

जयमलने चकित होऊन विचारले, गोमांगने नाकावर बोट ठेवून हळू बोलायला सांगितले व म्हणाला—“आपण

Fullscreen

127

26 / 80

पुण्यां संकटांत संतुलको जाहो. ना गुहेपुण नापण पंखवासा जातीचे लोक ज्या प्रदेशांत राहतात त्या प्रदेशांत वेळून पोचलो जाहो. दो जवळची पण लोकांचाचोचर भादे !”

जवळचीचें नांव देऊनचर लखू व जवळ दोघांन आचार्य वाटले. दोघे थोडा वेळ लखून आगच्या जागीं उबे राहाले.

दोघे गुहेच्या त्या भोंकामेळ बाळन पहाकना म्हणून वर चढे लागल्यावर गोमांगने त्याका तापण केले व म्हणाला—“पुण्यां दिसतात तर त्यांची टोळभाट हकडे फेळेत. दुर्धी पर्वत कांही करून वसाल व नंतर पक्षाचाच करीत वसावे लागेल. ते पंखवाले जवळचीच्या समोर आपल्या सपातीचे प्रदर्शन करून दाखवीत जाहेत असे वाटते.”

लखू व जवळ दोघांनी वळून राहोरे दोघे काळून पाहिले. समोर एक मोठें सैदान

त्यांना दिसले. मोठ मोठीं झाडे व त्यांना दिसली. त्यांचेच पंखवाले लोक उज्या शरीर वसलेले दिसले. जवळची एक वर आगेवर वळून हातांतका मंत्रदंड जोराजोरावे हाकून कांही तरी पुटपुटत होता.

“वा खेपेच त्याका जिवंत सोडून मागचार नाही.” लखू म्हणाला.

जवळ उघर वेचार इतरकांत पंखवाले लोकमोळोळ्याने ओरडत तेरापैत वळू लागले. कारण तो अर्धा ओक्यास सिद्ध त्यांचा पाठ-काग करीत होता व ते बांधकून गळत होते.

तिकडे जवळची एकदाच लागला वर जाय करायत गुंग होऊन गेला होता. त्याच्या ठोंडातून निघणारे वळन दोघांना लखून देखे वेत होते—“मो...! भादे...! वट वट...! कळमीरवा...!”

[पुढील गोष्ट पुढील अर्धी]

कुसंगति

विक्रमकर्तने हट्ट सोडला नाही. तो पुण्यां विचाराजवळ गेला, पेट सांबावर काळून वेतले भावि स्मरानाच्या दिशेने वाट लागला. तेव्हा वेतांत वसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, जगास पेडतेतें कार्य पुरे पळ्याभाटी तू दाखविलेकी आस्था पाहून मी थक झालो जाहे. तुझ्याचसाठी विश्वास झाले पण आस्था दाखविली होती व तो पुढे संकटांत सांगडस होता. परिणामी त्याला बस मिळाले. मी तुला त्याची गोष्ट सांगते.” असे सांगून वेताळ कोष्ट सांगू लागला.

कन्याकुमारी नजीक एका जमीनदाराका विश्वास नांवाचा मुलगा होता. एकदा कांही कात्याकून फितापुनांचे भंडाल झाले. विश्वास जमियानी होता. त्याने वर सोडून निघून जाण्याचा विचार केला. सधुकांटी

वेताळाच्या गोष्टी

M-3

ज्या खडकावर बसला होता त्या खडका जवळून पलीकडच्या खडकावर तीं भुतें निवून गेलीं. विश्वासनें मागें पुढें पाहिलें नाहीं. तो त्या भुतांच्या मागोमाग त्या खडकावर जाऊन उभा राहिला.

भुतें ओरडूं लागलीं—“माझा घोडा ! अन् खोगीर !” अन् आश्चर्य म्हणजे प्रत्येक भुतासमोर एकेक घोडा व त्याच्या पाठीवर खोगीर त्याज दिसले. तो सुद्धा ओरडला—“माझा घोडा ! अन् खोगीर !” त्याच्या समोर देखील एक घोडा व त्याच्या पाठीवर त्याला खोगीर दिसलें. भुतें आपापल्या घोड्यावर बसलीं. त्यांच्या पाठोपाठ विश्वास फण घोड्यावर बसला.

विश्वासच्या जवळ घोड्यावर बसलेल्या एका म्हाताऱ्या भुतानें त्याला विचारलें—“काव रे, विश्वास ! तूं देखील आमच्या-बरोबर येणार आहेस का ?”

“होय ! कां ?” विश्वासनें विचारलें.

“तर मग चल !” भूत म्हणालें. भुतें पाठी पाठीनें म्हणालीं—“समुद्रा पलीकडे !”

आणि घोडे आकाशांत उडूं लागले. विश्वास देखील म्हणाला—“समुद्रा पलीकडे !” आणि त्याचा घोडा देखील आकाशांत उडूं लागला.

बांबोया

क्षणाभरत सर्व भुतें व विश्वास पलीकडच्या तीरावर जाऊन पोचले.

“ह्या वेडाचें नांव माहीत आहे का विश्वास तुला !” त्या म्हाताऱ्या भुतानें विचारलें.

विश्वास म्हणाला—“मला नाहीं माहीत !”

“ही आहे लंका ! लंकेच्या राजकन्येचा आज विवाह आहे. या राजकन्येचें सौंदर्य त्रिलोकांत कोठेंहि पदावयास मिळणार नाहीं. तिला पळवून घेऊन येण्यासाठीं आम्ही आलो आहों. तूं आमच्या बरोबर आलास हें देखील बरें झालें. कारण तिला पळवून आणल्यावर तुझ्याच घोड्यावर तुझ्या पाठीमागें आम्ही तिला नसवूं. आम्ही भुतें आहों. पकडून नसणें तिला तक्क होणार नाहीं. ती आमच्या घोड्यावर बसली तर सली पडेल. मग आम्ही सांगूं तसें तूं करशील का ?” म्हाताऱ्या भुतानें विचारलें.

विश्वासनें मागचा पुढचा काहीं एक विचार न करतां होकार दिला.

सर्व घोड्यावखून नंतरलें. एका भुतानें कांहीं तरी मंत्र म्हटला. दुसऱ्या म्हणाला विश्वासबरोबर सर्व भुतें एका राजवाड्यांतल्या

अंतःपुरांत येऊन पोचली. राजवाड्यांत दिव्यांचा शकसकाट होता. रेशमी व जरी-काठी बसले नेसून राजपराम्प्रांतीज स्त्रिया नदून उभ्या होत्या.

एका दिवाणखान्यांत राजकुमारांची गर्दी होती. नृत्य चालू होते. अप्सरांना व शंभर्वांना लाजवील असें मनोहर व मधुर नृत्य-संगीत वाजू होतें. विश्वासनें तें दृष्ट पाहिलें व त्याचे डोळे दिपून गेले.

लंकेच्या राजघराण्यांतल्या पिढीतले ते पहिले कार्य होतें. म्हणून पाण्यासारखा पैसा खर्च करण्यांत आला होता. या शिवाय

राजाची ती एकुलती एक मुलगी होती
भुते व विश्वास अदृश्य रूपे आत क्षिप्त्या
मुळे कोणाला काहीच कळले नाही. सर्व
नाचरंगाने गुंग होऊन गेली होती.

“आता नवरी मुलगी कोटली ?”
विश्वासाने व्हाताच्या भुताला विचारले.

“ती काय बसली आहे. आपल्या
मैत्रिणीबरोबर !” व्हाताच्या भुताने बोटाने
दाबविले.

तिचे अप्रतिम सौंदर्य पाहून विश्वास
थक झाला त्याने ते रूप स्वप्नात देखील
प्राहिल नव्हते विश्वासची नजर प्रथम तिच्या

रुपावरच गेली पण थोड्या वेळाने तिच्या
हाक्यांतून आंखवे गळत अनेकशा त्याला
दिसले.

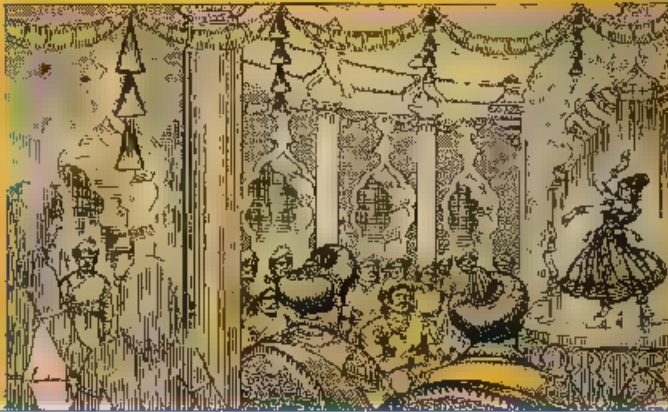
“सर्व आनंदाने गंगेत पहायला येथे
आली आहेत व हंसतमुख चमली आहेत
मग ही एकटीच को रडते आहे ?”
विश्वासाने व्हाताच्या भुताला विचारले

“तिला तिचा हाणारा पति पसंत
नाही म्हणून ! तीन वर्षांपूर्वीच राजाने
हं लव टरविले त्हा राजकन्येचे वय
फक्त पंधरा वर्षांचे होते तेव्हा तिने
आपल्या बापाला एवढेच सांगितले होते की

लव इनक्या लवकर कशाही बाबा ! त्हा
तिला वाढले होते की आता लव टरले तर
तो राजकुमार दुसरीकडे लग्न करील पण
तिचा संदाज बुकला त्या राजकुमाराला
राजाने दोन वर्षे शानायला सांगितले. त्या
प्रमाणे तो थांबला होता. आता लव टळणे
सक्य नाही. म्हणून ती दुःखी आहे !”
आता तिला या संकांतातून आपण वाचविले
पाहिजे तिचे लव त्या राजकुमाराशी होता
कामा नवे

राजकन्येची ती स्थिति पाहून विश्वासचे
मन दुबले तिचे त्या राजकुमाराच्या हातांतून

रक्षण होणार आहे खरे, पण ती भुतांच्या
हाती पडणार आहे मी या सुनाचरोबर
आली बसतां तर किती वेर झाले स्वतःच्या
बोव्या देखत हे घडले नसते या शिवाय
भुतांना मामील होऊन तिला भुतांच्या
जाळ्यांत अटकविण्यास मीच कारण होणार
आहे. या सर्व गांठीचा विचार करून
त्याला फार वाईट वाटले आता शाकळ मार्गे
वेगे अशक्य आहे हे तो ओळखून होडा.
आता जर का आपण या विरुद्ध काही केले
तर आपला जीव बोक्यात पडेल तो पडेलच
राजकन्येचे तरी रक्षण होईल की नाही

शंकाच. म्हणून सृजणाने प्रसंगावधान राखून काय केले पाहिजे. प्रथम तिचे रक्षण केले पाहिजे पुढे काय करावयाचे ते मागून ठरविता येईल.

लगाच मुद्दत जवळ येऊ लागला. बर-बर पोहोच्याकडे जाऊ लागली. राजा राणी पण बरोबर होतीच त्या वाटेने वा वगळा राकाराणी वेळम जात होते पुढे दोन्ही बाजूला उगी होती. एका सुताने मध्येच पाय प्याडवा घासल्यामुळे राजकुमारी जमिनीवर पडली. दुसऱ्या सुताने तिच्या बंगार एक चादर टाकली. त्याबरोबर राजकन्या

कोणाल दिसेनाशी झाली व त्यानंतर मुलीच विसरली गेली.

राजवाड्यात गोपळ उठून गेला. सर्व राजवाड्याभर राजाचे शिपाई आणि आलेली पाहुणे यंढळी राजकन्येला शोधू लागली. “बवरी मुलमी कोठे आहे ? कोणाका विसलीका ? ती खाली पडली खरी, पण अदृश्य झाली.” प्रत्येकाच्या तोंडी हेच ऐकू येत होते.

दफडे सुतांनी राजकन्येला उचलून नेले. सुते कोरडली “माझा घोडा अन् सोगीर.” त्याबरोबर त्यांचे त्यांचे घोडे प्रगट झाले. त्यांच्या पाठोपाठ विश्वास देखील कोरडला “माझा घोडा अन् सोगीर !” हरक्षण त्याचा घोडा प्रगट झाला. “आपल्या घोड्यावर राजकन्येला बसवून घे !” म्हातारें भूत म्हणाले.

विश्वासाने त्याप्रमाणे राजकुमारीला आपल्या बराचर घोड्यावर बसवून घेतला घोडे समुद्र किनाऱ्यापर्यंत जमिनीवरच धावत गेले. त्यानंतर सुतांनी “समुद्रावलीकडे” म्हटले राजकुमारीला घेऊन जाणारा घोडापण विश्वासाने “समुद्रावलीकडे” म्हटल्याबरोबर उडू लागला. सर्व सुते व विश्वास राज-

कन्येसह जेथून निघाले होणे तिथे येऊन बांचल. त्याचवेळी विश्वासला एक गोष्ट आठवली. राजकन्येसह पाठवावरून उत रज्याबरोबर तो म्हणाला-“आमच्याजवळ वेडे नका. आम्हाला शिवू नका. वासुमुता, मास्ती ! आमचे रक्षण कर !” तो मास्तीचे स्तौन म्हणू लागला.

सुते जगाच्या जागी शकली. “बरोबर येऊ दिल्याचा प्रत्युपकार असाच केलास वाटते. तुला मागाहून पश्चात्ताप करावा लागेल, विसरू नकोस.” सुतानीं त्याला बनावले आणि निघून गेली.

“या सुतांच्या हातून सुटका मिळाली. त्यांच्या वेश्यांत राहण्यामेशां माझ्याबरोबर राहण्यातच तुझे दित आहे !” विश्वास राजकन्येला म्हणाला.

पण तिने काहीच उत्तर दिले नाही.

“या सुतांच्यामुळे किती माझ्या आहे वाडलामुळे मला त्या संकटांना तोंड द्यावे लागेल ते माझे मला माहीत ! पण तुला माझ्या घराच रवावे जाणार आहे. तुला नोकरी म्हणून मी जागेन.” विश्वास म्हणाला. पण राजकन्या दरी देखील काही बोलली नाही.

तिने बोलण्याचा प्रयत्न केला. पण तोंडातून शब्दच उमटेना. सुतांनी हिला मुकी केली आहे की काय ? विश्वासला शंका आली त्याला राजकन्येची ती कल्प स्थिति पाहून दया आली. यप हे काय ? एकाएकी त्याच्या डोळ्यांचा काळोशी कधी काय झाली ? तो एका जागी बसला.

घरी येऊन गेली तर काय पायदा ? ही संकेची राजकन्या आहे वा शेष्टीवर कोण विश्वास करणार ? आणि हा गोष्टीवर तरी कोण विश्वास करणार की तो सुतांच्या-बरोबर रात्री संकेला गेला होता ? त्याने

सिवा उचलून आपले की मुतांनी? तो तरी काय बोलणार व फोण बोलण्यावर विश्वास करणार?

म्हणून त्याने जोडखनीच्या एका पुजाऱ्याच्या घरी जायचे ठरविले. राजकन्येला त्याच्या घरी गुप्तपणे रहायला सांगून नंतर पुढे काय करावयाचे ते ठरवू असा त्याने विचार केला.

राजकन्या त्या हचनेला कवून झाली. दोन पुजाऱ्यांच्या घरी गेली, कराच वेळ दरम्यान दोन्हाकड्यावर पुजारी एक दिवा घेऊन बाहेर आला. विश्वासने घडलेले इत

थोडक्यात सांगून राजकन्येला आपल्या घरी काही दिवस आश्रय द्यायला पुजाऱ्याजवळ विनंति केली व बजावून सांगितले की ही गोष्ट या कामाची त्या कामाळा फळता कामा नये.

विश्वासाने पुजाऱ्याला अनेक घळा अनेक प्रकारे मदत केली असल्यामुळे त्यान आपल्या मित्राला त्या प्रसंगाला मदत देण्याचे कबूल केले. म्हणाला-“राजकन्येला माझ्या घरी पाहिजे तितके दिवस तुं ठेऊन दे, पण कधी तरी तिच्या आईवडिलांकडे पांचवी कारणे आवश्यक आहे. माझ्या मत बांचेच सुरुपणा आहे. पुढे तुं व ती आणि तुमचे भाग्य.”

“मला तूने का पलीकडे काही सुचत नाही व काही कारणे दोन्हीत शक्य वाटत नाही” विश्वास म्हणाला

पुजाऱ्याच्या घरी एका अपरिचित स्त्रीला पाहून दोघार पानारच्या लोकांना तिच्या विषयी चरचरी सुक केली तेव्हा पुजाऱ्याने त्याची एक कुत्री पुतापी आहे असे सांगून वेळ मागून नेली. त्यावर एकाचानि विश्वास असेला. पण त्यांना तरी तरी गोष्ट कांठे बाहीत होती? पण विश्वास दर राज

पुजाऱ्याच्या घरी घेऊन कराच वेळ राहून लागलेला पाहून लोकांच्या मनांत निरनिराळ्या प्रकारच्या शकाकुसंका येऊं लागल्या विश्वास व राजकन्या यांचे परम्परावर प्रेम वाहू लागले पण राजकन्येची मुकेंपण जाईपर्यंत दोघांना काहीच करता येईना.

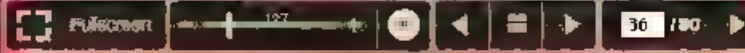
हळू हळू दिवसांमागून महिने व महिन्यां-मागून एक वर्ष लोटले. एका पर्वापूर्वी लंकेला त्याच दिवशी गेल्याचे विश्वासला आठवतं कदाचित मुते या वेळेला समुद्र-काठी आली असतील. राजकन्येचा मुकेंपणा चारविण्यास त्यांना विनंति करून घ्यावी.

त्या प्रमाणे तो त्या रात्री त्या सहकाऱ्याकड गेल्या त्याने तसे मुताच्या दोळीची वाट पाहिली पण कराच वेळ वाट पाहण्यावर हेमेल मुते न आलेली पाहून तो निराश होऊन परत निवण्यासाठी उभा राहिल तेव्हात मुताची चाहल लागली

मुते ओरडली “माझा घोडा, माझे खोमीर ” विश्वास पण ओरडला “माला घोडा, माझे खोमीर !”

म्हातारे मृत म्हणाले-“विश्वास! पुन्हा आला आहेस वाटते आम्हांला फसवायला? गेल्या वर्षी आम्हाचा घोडा मिळाला यादपी

“बरे याच्या बावाला काय लागता ? राहू दे याला रडत !” इतर भुतं म्हणाली व निवृत्त गेली. भुतं तिघून मेऱ्यावर विश्वास घरी परत आला. त्याला रात्रभर झोप आली नाही. त्याने घरासमोर कसलेच शाहू पूर्वी काही पाहिले नव्हते. भुतांनी काहीतरी थाप मारून मला फूसविले असेल. पण असाहि एक विचार त्याच्या मनात आला की यांत काही खरेपणा नसेल तर नेमकी हीच गोष्ट तरी त्या मुलाच्या ताऱ्यातून कशी निघाली

उज्याडल्यावर घरासमोर भिंतीजवळ त्याला एक रोपटं दिसले. त्याला सोजकी सातच पाने होती. त्याच्या तसेत ती दिव्य शक्ति असेल असे त्याला वाटेना. तमले रोपटं त्याने त्या पूर्वी काही पाहिले नव्हते. असेल एखादी औषधी वनस्पति असे वाटले त्याला

तो घाई घाईने त्या रोपट्याजवळ गेला व मुळांपासून ते रोपटं उचलून आणून त्याने घरांत एका बागीचे लपून त्याची पाने काढून घेतली. पाने तोडली व त्याच्या देठातून बूब आले. त्याने ते बूब पाण्यात टाकले व पानेपण प्राण्यांत टाकली. नंतर

बागछी उकळी देई पर्वत पाणी हायकल. चव घेऊन यांत काही विशेष आहे का हे पाहण्यासाठी त्याने दोन चमचे काढा मिळून पाहिला. त्याला लगेच झोप लागली. त्याने तो काढा कोणाला कळण्याशिवाय तयार केला होता. छोणाची मजर पडणार नाही असा तऱ्हेने ठेवला पण होता.

दुसऱ्या दिवशी त्याची झोप सोडली तेव्हा त्याला तजेला वाटला व मनात नवीन स्फूर्तिपण वाटली. त्या वाऱ्यांत काही विशेष आहे याची खात्री पटली. तो काढा घेऊन तो आपल्या पुजारी मित्राच्या घरी गेला व त्याने राजकुमारेला तो काढा प्यायला दिला. काढा प्यायल्यावर तीला मुंगी आली व ती झोपली. दुसऱ्या दिवशी तिची झोप सोडली त्यावेळी तिला पुनर्जन्मच झाला की काय असे वाटले. कारण तिला याचा फुटली होती विश्वासला केव्हा भेटेल व त्याच्याशी केव्हा बोलेल असे क्षाले तिला.

निश्वास निश्वासपणे आपल्या मित्राच्या घरी दुसऱ्या दिवशी जातुपतेने आला व आपल्या श्रेमिकेला भेटला. ती दोळं लमलेली पाहून विश्वासच्या मनाचे समाधान झाले.

विश्वास आपल्या घरी गेला त्याने आई धडिलाना सर्व काही कळविले व म्हणाला “मी तिच्याशीच खम करणार आहे” आईवडिलांना सर्व वृत्त घेऊन आश्चर्य वाटले व आनंद पण झाला. त्यांनी मेघाने आपल्या मुलाला व राजकुमारेला घरी बोलवून आणले व त्यांचे लग्न ठावून दिले.

वेथवर गोट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा ! मला एक सोंका पाटते. विश्वासने माहतीचे स्तोत्र करून मुतापसून स्वतः वरोवर राजकुमारीचे रक्षण केले. यावहल भुतांना हाग योगे साहाय्य होती व अहल

देखील मिळेल असे वाटले होय तुला ? काय म्हणते तुम्ही येयसी ?”

“ती तर मुकी आहे ! विचारी काय करणार ?” विश्वास म्हणाला. “तिचे सौंदर्य पाहूनच झाले ना तुझ्या मनाचे समाधान ? मी बोलली काय किंवा नाही बोलली तरी काय ?” दुसऱ्या भुताने शब्द केली.

“वेळ ! तिचा मुनेपणा वास्तवायला औपप तुझ्याच घरासमोर तर आहे. त्या शाडाचा पाला घेऊन त्याचा काढा प्यायला दिला असतास तर गेलं नसतं का मुनेपण ?” आणखी एक बूब म्हणाले

बहावी म्हणून त्यांनी राजकन्येला मुकी करून टाकले खात देखील आश्चर्य नाही. पण नंतर त्यांनीच तिचे मुके पण हुर करण्यास औषध कां सांगविले हे नाही कळले मला. आपली चूक त्यांच्या लक्षांत आली, म्हणून कां केल्या राजकन्येपुढे त्यांना कोही दोष दिसला म्हणून त्यांनी तिचा विचारच मनांतून काढून टाकला ? या प्रभाषी उत्तरे माहित असून तू दिळी नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या बाक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील हे तू विसरू नकोस."

विक्रमार्क म्हणाला— "तुझ्या मनांत ही शंका बाधीच का ? सुतांचे राजकन्येवर मन गेलेंच नव्हतें. विश्वासघाती तिचे लग्न करून घ्याचे ठरवून ती राजकन्येला उचलून घेऊन आली होती. म्हाताच्या सुताला विश्वासविषयी

आपुलकी वाटली भुतांनी आपल्या बाक्यावर त्याला उगीचच नले व आणले असे नाही. राजकुमाराशी राजकन्येचे लग्न होऊन घ्यावे नाही' एवढेच ते म्हातारे भूत म्हणाले होते. विश्वासघात प्रेमाची परीक्षा बहावी म्हणूनच त्यांनी राजकन्येला मुकी केले होते. परंपराच्या प्रेमाची खासरी पटल्यावर त्यांनी औषध सांगितले तर त्यांत नवल काय ? राजकन्येचे एक सामान्य माणसावर प्रेम वसतें की नाही एवढीच शंका त्यांना वाटत होती भुतांनी जे केले ते विश्वासाला भद्र केल्याच्या हेतूनेच केले त्यांना त्यांच्याशी पूर्ण जन्मीचा संबंध होता असें देखील मला वाटतें."

अज्ञाप्रकारे राजाचे मौन भंग होताना वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला व पुन्हा झाडाला धरून लांबकळू लागला. कल्पित।

भीमूचे पराक्रम

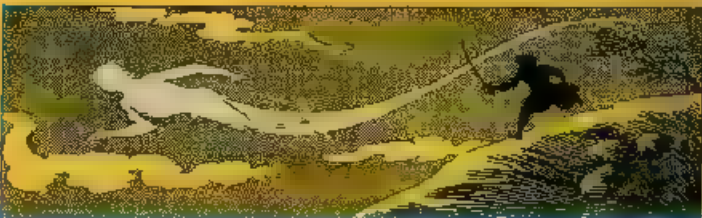
भीमूच्या नासनाचा जमीनदारी ज्या जहागिरात होनी त्या जहागीरदाराचा मुलगा फिरत फिरत भीमूच्या नासनाच्या गांवीं आला येण्यापूर्वी त्याने जमीनदाराला कळविले होते.

जमीनदाराने त्याच्या आदरातिथ्याची जम्यत तयारी केली. मुख्य जवाबदारी मुखीवर, म्हणजे लक्ष्मीवर येऊन पहली जमीनदार नांवाला बोलावून म्हणाला "भीमराव" जहागीरदार साहेबांचा मुलगा आज येणार आहे. त्याची बरदान्त ठेवण्याची जबाबदारी मी तुमच्यावर टाकीत आहे दोघे एकाच वयाचे आहा, म्हणून त्याला तुमच्याबरोबर जास्त दोकळे वाटेक त्याला कोणत्याहि गोष्टीची उणीव मासू नये याची थोडी काळजी घ्या. मी तरी सर्व न्याय

कमून ठेवली आहे, तुमच्यासाठी खास पोशाख मागवून ठेवला आहे. तो घालून तयार रहा!" नंतर जमीनदाराने जोरा मोठ्यांना कसे समोरे जावयाचे, कसा नमस्कार करावयाचा वगैरे गोष्टी भीमरावांना समजावून सांगितल्या भीमरावांनी सर्व समजल्या सारखी मुंडी हलवली.

भीमराव, नासनाच्या सांगितल्याप्रमाणे तो खास पोशाख घालून तयार झाले. रंगमी सदरा व भस्ममलीचा कोट घातला व जरीची गोळ टोपी बातली. सौ पोशाख केव्हावर भीमरावांना राजबिडे रूप आले. राखपांत मोत्याची माळाभण काय खुल्ल दिसत होती.

जहागीरदाराचा मुलगा केव्हा येतो या विचारांत आणि जमीनदासने समजाऊन सांगितलेल्या गोष्टी भनांतल्या मनांत

बोरीत भीमराव खोलीतल्या खोलीत हिंडत होते. तेव्हा त्यांना एक विचित्र गोष्ट आढळत आली. खोलीला एक नवीन दरवाजा दिसला. त्या दरवाज्याने बाहेर जाण्यासाठी ते निघाले. तेव्हा कोणीतरी पुढे येत असलेले त्यांना दिसले. जहागीरदारांचा मुलगाच आला काय म्हणून त्यांनी धाईबाईने लघूव नमस्कार केला. तेव्हात लक्ष्मी हंसत भागावून आली आणि त्याच्याजवळ येऊन म्हणाली—“आतिथ्यसत्काराची तालीम काळजी वाढे वाढते?” भीमरावांना त्या जहागीरदाराच्या वांछावर

हात ठेवून उभी असलेल्या लक्ष्मीला पाहून वस्तुस्थितीची कल्पना आली. कारणांत त्यांस स्वतःचे प्रतिबिंबच दिसले होते. जो दरवाजा काढाय तों आरसा होता आणि युवराज कैफार म्हणून तो त्या खोलीत सुद्धा आणून ठेवला होता.

भीमरावांनी नाक्यांचा प्रश्न ऐकला व मानावर येऊन प्रश्नाचे उत्तर देणार तेव्हात कोणीतरी येत असल्याची चाहूल लागली. जहागीरदारांचा मुलगा येऊन पाचव्याचे कळतांच भीमरावांना तिकडे पाठवून लक्ष्मी खाल निघून गेली.

पाहुण्यांची त्वारी घोड्यावरून उतरवून बरोबर भीमरावांनी पुढे होऊन त्यांचे स्वागत केले—“यांचे यांचे.” शब्द लोकांनी ऐकिले जमीनदारांच्या सुकुमाप्रमाणे जापावली कामगिरी बजावली.

जहागीरदारांचा मुलगा गपिष्ठ होता. स्वतःच चतुर व बुद्धिमान समजत असे. मीमू इ तो समवेचक असल्या कारणाने दोघांची मैत्री जमली. भीमरावांच्या बुद्धीचा मासला अबाध बघायला मिळाला तव्हता.

जेवणखाण आटोक्यावर सर्व दिवाण खान्यांत येऊन बसले. गांवातली काही

लहान घोर मंडळी एक भेटायला आली जहागीरदारांच्या मुखाने इकडेच्या तिकडेच्या गप्पा करून जापल्या बुद्धीचा चमत्कार दाखविला. केवळ शिष्टाचार म्हणून सर्व हसत किंवा ‘हो’ का ‘हो’ देत होते.

नंतर जहागीरदारांच्या मुखाने लोकांच्या अकलेची परीक्षा घेण्यासाठी काही सांगून त्यांची उबरे सांगायला हजर असलेल्या लोकांना सांगितले. सर्व कोडी जुनी होती म्हणून त्यांची उत्तरे भाभर मिळाली.

मीमराव हतका वेळ ही कोडी व त्यांची उत्तरे ऐकत होते. इकडे त्यांच्या डोक्यांत

Publications

157

42 / 100

42 / 100

42 / 100

42 / 100

42 / 100

42 / 100

42 / 100

एक दुसरेन कोडे अपजले व त्याविषयी विचार कोठे लागले. विचार करता करता त्यांच्या तोंडून अनपेक्षितपणे हे शब्द बाहेर पडले "एकाका दोन जण हाव्याला उजवे करी!"

जहागीरदाराच्या मुलाला वाटले की भीमरावांनी काही तरी कोडे टाकले आहे. म्हणून तो म्हणाला "आम्ही नाही हे कोडे ऐकले पूर्वी कधी!"

हजर असलेल्या लोकांनी देखील जशा प्रकारचे कोडे कधी ऐकले नव्हते. म्हणून कोणाला खाच उबर घेऊन त्यामुळे चकित झालेन सर्व परम्वरांची तोंडे पाहू लागले.

भीमरावांना एवढे फटले की त्यांच्या तोंडातून सहज बाहेर पडलेले शब्द एक कोडे निघाले. त्यांनी पुन्हा ते शब्द

म्हटले "एकाका दोन जण हाव्याला उजवे करी!"

जहागीरदाराचा मुलगा म्हणाला "आपणमा नाही बुवा माहीत!"

"आपल्याला नाही बुवा माहीत," सर्व म्हणाले.

भीमराव स्वतः कळून म्हणाले "बायला!"

सर्वांनी टाक्या बाजवून भीमरावांच्या कोळ्याची प्रशंसा केली. जहागीरदाराचा मुलगा म्हणाला—"आज मी सर्वांना कोडे शिकलो."

हजर असलेल्या लोकांच्या तोंडी जमीनदारांच्या जांभ्याची क्वीर्ती गांभार पसरली व सर्व म्हणू लागले "जहागीर दाराचा जमीनदारांच्या जांभ्यातें चित पाडले."

राजकुमारी जुलेशवा

डेमास्वस्त नगरीत जवळचा नांवाचा एक

प्रसिद्ध व्यापारी रहात जसे. त्याला एक मुलगा होता. त्याचे नांव हसन असे होते. जवळून आपल्या मुलाच्या शिक्षणार्थ उत्तमोत्तम शिक्षक व मौजवी नेमले होते. त्याने मुलाच्या शिक्षणासाठी किती खर्च होत आहे या गोष्टीची कधी फिकीर केली नाही. मुलाला उत्तम शिक्षण मिळवून हाच एक हेतु त्याच्या समोर होता हसनला अनेक भाषा येऊ लागल्या व अनेक शास्त्रांचा त्याने अभ्यास केला आपल्या मुलाचे शिक्षण सर्व प्रकारे पुरे झालेले पाहून जवळच्या मनाचे समाधान झाले व त्याने हद्दलोक सोडून परलोकाला यात्रा करण्यासाठी सर्व तयारी सुरू केली.

पुढे काही दिवसांनी तो व्यापारी पदला.

त्या व्यापारातून त्याला धुटका मिळाली नाही. मरणापूर्वी त्याने हसनला जयल बोलावून त्याच्या हिताच्या चार गोष्टी सांगितल्या आणि म्हणाला—"मी तुझ्यासाठी अलोट संपत्ति मागे सोडली आहे. पण कर्मकर्म संयोगाने तू ती घालवून बसलास तर एक गोष्ट सांगून ठेवतो ती लक्षात ठेव. मनुष्याजवळ जोपर्यंत पैसा असतो तोपर्यंत ज्या त्याला विचारते. पण हातात पैसा नसला तर सर्व मित्र व जवळची नातेवाईक धंदळी देखील सोडून निघून जातात. अशा वेळी मरण वरे वाटते समज, तुझ्यावर देखील असाच प्रसंग आला तर, आपल्या भागेत एक वाळलेला श्राव आहे ते तू पहिले आहोसच, त्या श्रावाला दोरी बांधून गळ्याला

फांस लावून जीव दे. तसें कैलेंस तर तुला मुक्ति मिळेल." असें सांगून अब्दुलानें दोळे मिटले.

बापानें मृत्युसमयी असा विचित्र उपदेश कां करावा ह्याचें हसनला आश्चर्य वाटलें. पुढें तो ती गोष्ट विमरला. आपल्या स्नेही मंडळींच्या संगतींत तो जानेंदानें शहू लागावा. त्याकां जगाचा अनुभव कमी होता. म्हणून त्यांच्या हातून व्यापारांत व व्यवहारांत पुष्कळ चुका घडल्या व त्यांच्या जवळ होती बघडी स्त्री सर्व छंपति तो घालवून बसला. त्याची स्नेही मंडळी तो छद्मापा झाला होता. बापाची मिळकत

त्याला मोडून निघून गेली. बापानें त्याला जो उपदेश दिला होता तो त्याला वाटला. त्यानें आत्महत्या करून घ्यायचें ठरविलें.

एक दोरी घेऊन तो बायेंत त्या वाळक्या झाडाजवळ गेला व त्याच्या एका फांदीला दोरी अडकवून गळ्याला फांस लावून घेतला. पण त्याच्या बजनासैं बाळकी फांदी तुटली हसन जमिनीवर आवळला व अजून आपण मेळो नाही हें पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. त्याहून आश्चर्य त्याला ह्या गोष्टीचें वाटलें की त्याच्या शेजारी एक हिरा पडलेला त्याला दिसला. दुसरा हिरा तुटलेल्या फांदीच्या पोफळीतून पडतांना त्याला दिसला. त्यानें उठून त्या पोफळीत पाहिलें तेव्हां त्याला आत शेंकडों हिरे आत ठेवलेले दिसले.

तो उठून घरी गेला. कुन्हाड घेऊन आला बायें ती फांदी तोडली तेव्हां आत त्याला हिच्या-माणकाचा एक ठेवाच सोपडला. तेव्हां त्याला बापाच्या विचित्र उपदेशाचा खरा अर्थ कळला त्यानें आकाशाकडे पाहून आपल्या मयत बापाला व देवाला नमस्कार केला. देवाच्या रूपानें तो पुन्हां श्रीमंत झाला. परंतु ह्या लेखक तो छद्मापा झाला होता. बापाची मिळकत

बांदोरा

एकदां घालवून बसल्यानंतर त्याला जगाचा चांगला अनुभव आला होता. त्या पुढें त्यानें सावधगिरीनें रहावयाचें मनार्थी ठरविलें.

त्यानें बेमास्फस शहर सोडून बाण्याचें ठरविलें. त्यानें हराण देशाच्या शिरान नांवाच्या बांवी जाऊन व्यापार करावयाचें ठरविलें त्याच्या बापाच्या सोडी त्यानें एकलें होतें की इराण देशांतलें तें व्यापाराचें एक सोडें ठाणें आहे. हसनला फारसी भाषा येत होती. शिरान येथें एक जन्हेरी म्हणून राहण्याचें त्यानें ठरविलें आणि जवळ होतें नव्हतें तें सर्व घेऊन शिरान येथें येऊन पोचला. त्यानें एका कर्मशाईत एक खोली माळ्यानें घेतली आणि बांगले कपडे करून गांव पहायला म्हणून निघाला

तो मर्चावीत गेला व तेथे नम्रान प्रार्थना करून राहिल आला. तेव्हां समोर राजाचा वजीर त्याला दिसला. वजिरानें पय त्याला पाहले व म्हणाला "तुझ्या कपड्यावरून तूं कोर्मंतरी परदेशी दिसतो आहेस. कोठून आलास तूं!"

"मी बेमास्फसचा राहणारा आहे. या गांवांत कांही तरी उद्योगचंदा करावा ह्या हेतूनें आलों आहे," हसन नम्रपणें म्हणाला. वजीर म्हणाला.

त्याचा तो नम्रपणा पाहून वजीर तृप्त झाला. तो हसनला म्हणाला "काय वय तुझे?"

"सहा स्याव महिन्यांत सोळावें वर्ष लागलें," हसन म्हणाला.

"ठीक! चरू, तुला मी बादशाह-काडे घेऊन जातो. तुझ्यासारख्या तरुणा मुलांना तो आपल्या पदरी नोकरी देतो. अहमुरायर पाहारेकचाची जागा तो तुझ्यासारख्यांना देईल. तुला तें काम आवडत असेल तर चढ माझ्याबरोबर." हेतूनें आलों आहे," हसन नम्रपणें म्हणाला. वजीर म्हणाला.

हसनला आनंद गगनांत मायेनामैं झालें. फक्त त्याची बायलूक आणि बोलण्यांत विनम्रता पाहूनच ववीर खूब जाला होता असे नाही, तर त्याच्या शुद्ध फारसी उक्तीचा वजिराच्या मनावर चांगला परिणाम झाला होता.

बाबूसाहेब हसनला पाहून फार खूब झाला त्याने त्याला जंत पुराचा द्वारपालक म्हणून नेवले. वजिरानें त्याला द्वारपालकाचा पोशाख दिला व त्याला त्याचे काम नीट सज्जावून सांगितले.

अंतःपुराच्या मुख्य दरवाज्यावर शुकंदर बारा द्वारपालक होते व ते पाळीपाळीने

आपले काम करीत. संध्याकाळी काळोख पडल्यावर राजवाड्याच्या बागेत फिरायला कोणालाहि परवानगी नव्हती. कारण त्या वेळी अंतःपुरातील स्त्रिया बागेत हिंडायला येत असत. त्या वेळी कोणी पुरुष बागेत हिंडताना आढळला तर त्याला सुलुबंद मिळत असे.

एकदा हसन जुकून काळोख पडल्यावर बागेत राहून गेला. तो दुपारी बागेतल्या एका शाकावर झोपला त्याची जाण मोडली तेव्हा त्याच्या कानावर हे शब्द पडले—
“काय पण रूप आहे ? देवदूतानाण राज

वील असो हा पुरुष कंण बरें असेल ?” प्रथम हसनला वाटले की भवसातच त्याने ते ऐकले असावे परंतु प्रत्यक्ष डोक्यातों काहीं ठरणीना फिरत असलेल्या पाहून तो चपापल्या संध्याकाळ झाली होती व अजून तो बागेतच होता. आतां सफाळी बादशहा समोर आपल्याला उभें करण्यांत येईल व आपले डोकें उडविण्याची शिक्षा आपल्याला मिळेल, म्हणून सर्वांची नजर चुकवून जाण्यासाठी एका बाजूने निघाळा पण समोर एक सुंदर स्त्री उभी द्याती तिचे रूप काय होतें ? अर्घुंकांही आकाशीचा चंद्रच जमिनीवर

उतरून आला आहे की काय, हसनला वाटले. पण मीतीने त्याच्या अंगाळा दरदरून धाम सुटला होता कोणत्याहि झोशी कधी पूर्वी बोलण्याचा प्रसंगच त्याच्यावर आला नव्हता. त्या झीने विचारले “काय झाले काय त्यांत असे पळून जावला ?”

“तू वा अंतःपुरांतलीच असशील तर मी भिण्याचें कारण तुला माहीत असायला हवें. म्हणून तूं बाजूला हो आणि मला येथून पाय काढ दे !” हसन गथावया करत लागला तें ऐकून ती स्त्री गालाकडच्या गाभांत हांसू लागली.

परंतु तिने एका हाताने त्याचा हात धरला व दुसऱ्या हाताने तोंडावरचे अवगुंठन बाजूला सारले. म्हणाली "माझ्याकडे रहा। मी सुंदर नाही का? तुझ्या शिवाय इतर एकाही पुरुषाने माझे तोंड पाहिले नाही. तू मला असा सांघून निघून गेल्यास तर मला राग येईल."

"वेगवेगळे साहेब तुमचे तोंड पाहून चंद्र देखील लाजेने मान झाली घालील. हे जरी खरे असले तरी माझ्या जिवावरचा धोका कसा काय टाळेल?" हसनने भक्तीत आवाजात विचारले.

"तुला वाटतो की धोका तुझ्या जिवाला नाही. हो एक धोका असू शकेल. कारण तू मी कोण आहे हे ओळखलेले दिसत नाहीस. तू माझ्या जवळ असेपर्यंत माझ्या कोठा एवढा दुसरा धोका नाही. बरे ते असू दे. प्रथम तू कोण आहेस हे सांग!" तिने विचारले.

"माझे नांव हसन आहे. मी हेमा- एकसचा राहाणारा आहे. नादशाहने मला अंतपुराचा द्वारपालक म्हणून नेमले आहे. वजीरसाहेबाची माझ्यावर मेहेरबानी आहे."

हसन म्हणाला.

ती मी म्हणाली "वर पक्ष ऐक, या चोदण्या रात्री तुला पाहिल्या पासून मला हे सर्व बघतुझ्या किना मिरवक वाटत आहे. तुझे प्रेम देखील माझ्यावर आहे का!"

ते ऐकून हसनला काहीच उत्तर सुचेल. कारण त्यापूर्वी मी प्रेम ही काम वस्तु आहे हे त्याला माहीत नव्हते. ती मी अप्रतिम सुंदर होती व तिचे स्वाच्यावर प्रेम होते. तिच्या सौंदर्यावर तो सुख झाला होता. म्हणाला—"तुझ्या या सौंदर्यावर मी आपले पंचपाप ओवाळून टाकीन."

त्याचवेळी त्या बाजूला दहा बारा मुली हंसत विदळत व टाळ्या बाजवत आल्या. त्यापैकी एक म्हणाली—"कैतया त्या बिचाऱ्या मुलच्या मागे उगीच का लागली आहेस?"

हसनला ते बघा औरच वाटले. कधी कीमुस ज्याने पाहिले नाही त्याला या स्त्रियांच्या जगात एकाग्रते प्रसंगाने हकाले होते. त्या त्याची शडा करीत आहेत एवढे त्याला कळले. त्याला थोडा दमपण आला इतक्या मिरवक नाचका या जगात आहेत, तुला फांशीची शिक्षा देत आहेत. तू वयाने स्मृतांत देखील त्याने कधी धरपना केलेली तरुण आहेस सुंदर आहेस. म्हणून...

"असुस! जासा ही गोष्ट आठवली वाटते? इतक्या काळोखात बागेतून पकून जाण्यापेक्षा तू येथेच राहून सफाई उठून निघून जाणे जास्त बरे होईल. राजवाड्यात जाणे तू ज्ञान वास्तव बोव्याचे आहे."

ती म्हणाली हसन इतका धावरला होता की तो रडकुडीला आला होता. म्हणाला—"हू... तुम्ही कोणी असा प्याज वासा जीव जगणार! पण हे हस्तेच पाच आकल्या कपाळी का चेसा? सोडा मला." जसे साबूब हो तिच्या गपवून आले लगला.

नव्हती. आतां ते जगणार तरी काय? आज त्या निर्दय व बेझरम पोरीच्या कैदेत ओज्याशा असावधपणामुळे ती सापडला होता. निवक्यात झाडाआढ मी असलेली एक मुळगी पुढे आली. ती बाल्याबरोबर सर्व गुणवत्त एक बाजूला उभ्या राहाऊ तिने समोर येऊन हसनला विचारले—"तू रात्रीच्या वेळी या बागेत राहून निचमने उलवून तर केलेसच, त्या बरोबर मी पेमाची मिठा बागायला देखील तू बजलास. मी तुला फांशीची शिक्षा देत आहे. तू वयाने स्मृतांत देखील त्याने कधी धरपना केलेली तरुण आहेस सुंदर आहेस. म्हणून..."

तितक्यांत कैरिया पुढें येऊन म्हणाली
"राजकन्या जुलेला हा अजोध आहे.
नकळत त्याच्या हातून ही चूक झाली
आहे. त्याला माफ करावें."

जुलेशा काही वेळ विचारांत पडली.
थोड्यावेळानें म्हणाली "तूं म्हणतेम म्हणून
मी माफ करतें पण आपण थाला याचे मन
दुखवून असेंच जाऊ दिले तर थाला वाटेक कां
आपण सर्व कडोर हृदयाच्या आहोत म्हणून
थाला अंत पुरांत घेऊन जाऊन याचा स्वागत
सत्कार करूं या व मग थाला जाऊ देऊं या"
असे सांगून तिने एका मुलीला हांगित केले.

ही मुलगी बियाचा पोशाल घेऊन गेली.
हसनला ते कपडे घालावे लागले. सर्वांना
त्याचा तो वेप फार आवडला. त्याला भिसुरें
फुटलें नसल्यानं तो अगदी मुलीमारवा
दिसूं लागला. जुलेशा इतर मुलांच्या
घोळक्यांत त्याला अंतपुरांत घेऊन गेली.

हसनला त्या मुली एका मोठ्या दालनांत
बेऊन गेल्या गुळगुळीत फराशीवर गालिचा
घातलेख होता हसनला त्याच्या प्रेमिकेनं
संगितल कां जुलेशा राजकन्या आहे व
आम्ही सर्व तिच्या सत्ती जाहों या
दालनांत जुलेला आपल्या मैत्रिणींना
मेजवानी देते."

जुलेशा व हसन गालीच्यावर मधें बसली
व सर्व सली वारी बाजूला बळत्या
मेजवानीची तयारी झाल्यावर समोर तां
आलीं सर्वांनी पंचपक्वान्नावर हात मारला.
हसनच्या मनांतून खीजातीविषयी जी
एक धास्ती बसली होती ती कमी झाली
नव्हती. मधून मधून कैरियाकडं त्याची
नज्ज जाई पण तो पहात आहे हे कळताना
ती आपली मान त्याली करून बसे.
जुलेशाच्या नजरेला ती घोष्ट आल्याशिवाय
राहाली नाही हसनच्या बागपुकांतला

धावरटपण दाखाल जुलेशाच्या नजरस
थाला. तिने त्याला विचारलें देखील
"हसन! अजून आमची भीति तुझ्या
मनांतून गेली नाही का आम्ही तुला
खाऊन टाकूं असें वाटतें आहे का तुला?
मी कोण आहे हे तुला कळलेंच असेल.
मग भीति कसली. भोफलेपणें आमच्याशीं
बोळत कां नाहीस? बरें, हे सांग, आमच्या
पैकीं तुला सर्वांत जास्त कोण आवडली?
अगदी निर्धास्तपणें सांग!"

तें ऐकून हसनची हिंमत वाढणें तर
दुर्घट त्याची धास्ती वास्तव वाढली. ही

जमीन दुमंगली तर बरें होईल. उडी मारून
मी स्वतःचें रक्षण तरी करून घेईन.

"तुला वाटत असेल कीं तू कोणाला
जास्त सुंदर म्हटलें तर मी किंवा आमच्या
पैकीं इतर मुली रागावतील. पण तूं अगदीं
मिळं नकोस अगदीं निर्भीकपणें तुला कोण
आवडली हे सांग.

हसनला थोडा भीर थाला. तरी भीत-
भीतच त्यानें सर्वांना डोळे भरून पाहून
घेतलें त्यात कुरूप तर एक देखील नव्हती.
एकीहून एक सुंदर होती पणतु त्याला
सर्वांत सुंदर कैरियाच भासली. म्हणाला

“काय बोळावे हें मलाच कळत नाही. नव्हे स्वरोवरच किती सुंदर असतात एकेक एक मग नंद तो चंद्र.”

जुलेवा म्हणाली—“हं पहा, आम्हां सर्वांना खूप करप्यासाठी तूं हें बोललास हें खरें असलें तरी तो चंद्र कोण हें सांगशील की नाही? अशी कोडी वाकून काय उपमांग? माझी गोष्ट सोडून दे. माझ्या या मैत्रिणी पैकी तुला सर्वात जास्त खेण आवडली? नोकळेंपणें सांग!”

ते ऐकून हसतानें कैरियाकडे पाहिलें, तेथून त्याची वजर हट्टेना. सर्वांना साक्ष पटली. राग घेणें तर दूर, सर्व हंसू लागल्या. जुलेवा त्याचें अमिर्नंदन करीत म्हणाली—“हसस तूं जव्हरी जाहेस की काव जसे वाटूं लागले आहे आम्हांला. तुला रत्नाची पारस आहे.”

सर्व सर्वांनी कैरियाच्या सौंदर्याची वाखाणणी केली. नेतर त्यांनी हसनच्या हातांत दिवा हात देउन दोघांचे जमि नंदन केलें. हसनला ते सर्व पाहून आश्चर्य वाटलें. मी एकीच्या सौंदर्यावर मुख झालों, पण हतरांना राग कसा आळा नाही?

गप्पा गोष्टीत पहाड झाली. जुलेवानें आपल्या एका मित्रासमाज म्हाताच्या दासीला बोलावून हसनला चारवाटेन राजवाळ्याबाहेर पांचपायला भागिताले जाण्यापूर्वी ती हसनला म्हणाली—“तुमचें परम्परावरचें प्रेम यशस्वी होवो यामाठी मी प्रयत्न करीत!”

म्हाताच्या दासीनें मालकिणीच्या आज्ञे प्रमाणें हसनला राजवाळ्या बाहेर पोचतें केलें

[बाकी गोष्ट पुढील अंकी]

चाणाक्याची गोष्ट

[२]

नंदाचें राज्य संपुष्टांत आलें होतें. पण त्याचे अनुयायी जागोजागी बंडाळी करीत होते. राज्यांत शांतता नव्हती. ही बंडाळी नाहीशी करणारा एक विपकर चाणाक्याला मेठला. तो दैकून दिसला की तेथल्या तेथें त्याला फिरवून टाकांत असे ते पुन्हां दोकें नर काढतील यासाठी तो रयांना उचकत विस्तवत टाकत असे. चाण क्याने विचार केला की ह्या विपकराच्या पद्धतीने बंडखोरांचा नायनाद करणें शक्य होईल.

चंद्रगुप्ताला राज्य मिळालें होतें. पण सजिना रिकामा होता. तो पुन्हां करून काढण्यासाठी चाणाक्याने एक युक्ति केली.

मेजवानी दिली त्यांना पंचपक्वान्नांचें अर्पण वाढलें. सर्व दास्य्या घुड्यांत अस्त्रां ठावने चंद्रगुप्ताची स्तुति केली व म्हणाला—“मी आपले पांच लक्ष रुपये या राजाका देण्याचें ठरविलें आहे.” एकामागून एक लक्षाधीश म्हणू लागले—“मी त्हा लक्ष रुपये देईन.” “मी पंधरा लाख रुपये देईन.” “मी वीस लाख देईन.” यांतच चढावाढ लागली दास्य्या घुड्यांत त्यांची चाल कमळी वट-वट त्यांचे वस्त्र सांगून त्यानें सर्वोक्तिवून ती रक्कम वसूल केली व सजिना भरला.

चंद्रगुप्ताच्या राज्यांत एकदां दुष्काळ पडला. राजधानींत राहणाऱ्या जैन श्रवणांना मिश्रा देखील मिळवें असक्य झाले. त्यांचा त्यानें नांवांतल्या लक्षाधिपाना एक गुप्त कुस्थित त्यानें आपल्या अनुयायांना

शास्त्रांश मिश्रा मागून स्वतःचा गदर निर्वाह करण्यास आगा केली. दोघां शिष्यांशिवाय सर्व निघून गेले. पण ते दोघांना आवडले नाही. म्हणून त्यांनी स्वतःचे पोर भरण्यासाठी सुक्ति केली. त्यांच्याकडे एक तऱ्हेचे अंजन होते. ते खोब्यांत घातले की घालणारा अदृश्य होई. दोघे अंजन लावून राजवाड्यात गाल व चंद्रगुप्तसमोर ताड बाडून भाले की त्यांच्या ताटांतले वदार्थ अदृश्यपणे लावून टाकून

अशा तऱ्हेने वगैरे दिवस लाटल्यावर चंद्रगुप्त अशक्त होत गेला चाणक्याने त्याला

कारण विचारले तेव्हा त्याने जो चमत्कार किंवा मुतादकी होत होती त्याचे वर्णन केले. म्हणाला "मी रोज जेवायला बसले की माझ्या ताटांत वादलेले अन्न अदृश्य होतं. थोडे फार पायंत जातं, त्यावर मी जगलो आहे."

चाणक्याला मुतादकीचा किंवा चोरीचा संशय असला. शोध खवण्यासाठी त्याने एक युक्ति केली. त्याने चंद्रगुप्ताच्या महालांत येण्याच्या वाटेवर एक तऱ्हेचे चूर्ण शिंपवून ठेवले. चंद्रगुप्ताचे जेवण झाल्यावर चाणक्याने स्वतः येऊन पाहिले तेव्हा दोघ तऱ्हेची पावले त्याला उमटलेली दिसली.

दुसऱ्या दिवशी चंद्रगुप्त जेवायला बसला तेव्हा चाणक्याने जेवणाच्या खोलीत खूप पडू केले. त्यामुळे चंद्रगुप्ताच्या डोळ्यांना पाणी आले व जैन गुरूच्या दोघां शिष्यांच्या डोळ्यांतून पण टिपे झाकले. परंतु त्यामुळे त्यांच्या डोळ्यांत घातलेले अंजन घुवून निघाले व त्यांचा अदृश्यपणा जाऊन ते दिसू लागले. सर्व माध्यमे चक्रित होऊन त्या दोघांकडे पाहू लागले. परंतु चाणक्याने त्यांना शिक्षा केली नाही व आदरपूर्वक त्यांना गिरोप दिला.

चंद्रगुप्ताच्या जेव्हा ही गोष्ट कळली तेव्हा
इतके विनय दुसऱ्याने उठे खाव याव्या-
नवळ त्याला म्हात्री नाई कागली पण
चाणक्याने, तू उपग्राही होकांना शिक्षा देऊन
पुण्य मिळविले आहेस, असे सांगून आपल्या
मनाचे समाधान केले. पुढे चाणक्याने त्या
जैन गुरूला बोलावून त्याच्या शिष्यांशी
केलेली असाही चोरी त्याच्या नजरेस
आणली व पुढे सावध रहस्यास त्याला
बजावून सांगितले, पण जैन साधू म्हणाले-
“तुमच्या राजधानीतल्या नागरिकांनी गरीब
शिष्यांना गेटवर जेवायला वातले असते

कोपोला

तर ते चोरी करायला कां गेले असते.”
त्यानंतर जैन श्रवणांना शिक्षा देण्याची
व्यवस्था चाणक्याने करून दिली

चाणक्य चंद्रगुप्ताची फार काळजी घेत
असे. त्याच्या अशांत विष कालवून कोणी
त्याचा शब्द कळू नये यासाठी चाणक्याने चंद्र-
गुप्ताच्या जेवणात थोडे थोडे विष कालवून
घावची व्यवस्था केली व त्याला सांगली संघ
व्हावी म्हणून तो ते थोडे थोडे वाटवीत गेला.
त्याचा परिणाम अमुकूल असाच झाला.

परंतु एकदा राणी दुर्धरा चंद्रगुप्ता-
करोबर जेवायला बसली. त्या वेळी ती
गरोदर होती. सिला किंवा चंद्रगुप्ताला
अशांत विष कालवून देत असल्याची गोष्ट
माहीत नसल्यामुळे दोन भास खाव्या-
करोबर राणीने प्रायोगिकपणे शकले.

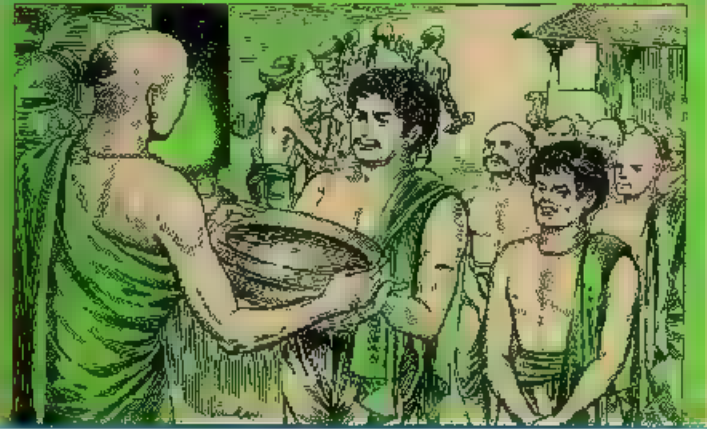
चाणक्याला ही गोष्ट कळल्यानंतर
तो तेथे आला. त्याने जास्त विचार
करण्यांत वेळ न घालविता वैद्यना दाख-
वित्तिला करून राणीच्या शेटातून तिच्या
एककल्या एका मुलाला माचविले विवाहा
एक विदु (जैन) त्या मुलाच्या गेटदा
गेल होताच. तरी त्याचा परिणाम त्याच्या
वर झाला नाही. तेच पुढे विदुसार म्हणून

चंद्रगुप्ताच्या मागूस त्याच्या गादीवर बसला,
चाणक्याने स्वतः विदुसारचा राण्या-
भिषेक करविला होता. परंतु त्याचा मंत्री
म्हणून चाणक्य फार दिवस राहू शकला
नाही. कारण चाणक्याच्या सुमधु नांवाच्या
एका शिष्याने चाणक्याच्या विरुद्ध विदु-
सारच्या मनांत विष कालवले. त्याला
स्वतःला मंत्रीपद हवे होतं. त्याने विदुसार

हे नांव घसे पळले याचा पुरा इतिहास
है नांव घसे पळले याचा पुरा इतिहास
है नांव घसे पळले याचा पुरा इतिहास

लेला पाहून व बघ झाले असल्याने चाण-
क्याला जगाचा खेद आला व त्याने बान-
प्रस्थाश्रम स्वीकार केला. जुम जळाले तरी
पीळ जात नाही म्हणतात तसा चाणक्य
वैराग्य घेऊन देखील स्वस्थ बसला नाही.
कारण त्याच्या विरुद्ध उलटलेल्या शिष्याला
कोणत्यातरी रूपाने जडक पडविण्याची गोष्ट
त्याच्या मनांत धर करून होती.

त्याने एक बुक्ति केली. काने एका
राजाला सांगितला. राजाने विचारावर
मोजक्यांकर काही नाकें लिहून तीं पत्रें
चाणक्याने तें खरें नसल्याने कळू केले.
सुबंधुच्या ज्या ज्या वस्तू त्याच्या हातीं
आपल्याच शिष्य आपल्या विरुद्ध फिर-
लागल्या त्याच्याकरोबर एका सुंदर पेटीस

ठेवून दिली आणि ती पेटी स्वतःच्या घराच्यात ठेवून दिली. नंतर त्याने त्याच्या जवळ जे काही होते ते दान करून रामांत एक झोपडी बांधून तीत तो राहू लागला.

पुढे काही दिवसांनी विदुसारका सर्व पूर्व इतिहास कळला तेव्हा चाणक्यांना आपण उगाच आपसात केल्याबद्दल त्याला पश्चात्ताप वाटला. त्याने पुन्हा मंत्रीपद स्वीकारण्यास चाणक्याजवळ विनंती केली. पण चाणक्याने हे प्रद स्वीकारले नाही.

विदुसारका सुवेध्वर राग आला. पण सुवेध्वरने चाणक्याचे मत बळवून बोलावून आणण्याचे वचन दिले. तो एका बाजूने गोड गोड बोलत होता व दुसऱ्या बाजूने त्याने चाणक्याच्या झोपडीला आग लाकली. त्या आगीत चाणक्य जळून मरण पावला. विदुसारच्या घरवांणीने सुवेध्वर चाण-

क्याच्या घरात रहायला गेला. तेव्हा त्याला एक पैटारें दिसले. त्यांत वन असेल वा खांदीने त्याने ती उघडविली. तेव्हा त्यांत एक पेटी सांपडली. ती पेटी उघडतां आत पान गोजर्षी सांपडली. ती पत्रे वाचल्यावर त्याला सरें रहस्य कळले. त्यांत लिहिले होते कीं वा पानांचा वास घेणाऱ्याने संत्कास ग्रहण केल्या नाही तर त्याला वरण येईल. त्याची प्रचीति घेण्याची त्याची छाती नव्हती त्याने संन्यास ग्रहण केला. तरी त्यानंतर एकादा त्या पानांचा वास घेण्यास सांगितले. फवांत लिहिल्याप्रमाणें संन्यास न घेतल्याने त्या शाणसाहा संत्कास मरण आले.

त्याने कां संन्यास ग्रहण केला हें हळूहळू जैन संन्यास्यांना कळले व तो सर्वा संन्यासी नमून दोगी आहे हें ओळखून त्यांनी त्याला आपला समजतातून काढून काढले. (संपूर्ण)

किष्किंधाकांड

तारा बोलल्यांत फार वतुर होती. प्रसंग ओळखून कोणाशी कसे बोलार्हे हे निरा चांगले भाहीत होतें लक्ष्यपाळा आलेला कोप कमी करण्यासाठीं तो नअप्रणें म्हणाली- “लक्ष्मणा, तगाच सुधीबाला दृष्टण देऊं नकोस. त्यानें हत्तमां घेवें दुःख भोगलें म्हणून आतां हो सुखांत आणि विकासांत इसका गहून गेलेला आहे. पण हो आपलें कर्तव्य बिसरलेला नाही. त्यानें सर्व वादर वीरांना निरोप पाठविल्ल आहे. लज्जकरन येथें सर्व वादर सेजा हजर होईल. तूं शूर आहेस वीर आहेस. तुज्या त्याची पण मी सर्व प्रकारें त्याची मदत करीतच मनःस्थिति सहज करूं शकेल. रुपा करून आहे, जाणून कुलून मी माझा कामांत

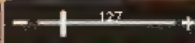
तूं त्याच्यावर रागावूं नकोस. त्याला क्षमा कर ”

ताराचे बोलणें ऐकून लक्ष्मण थोडा शांत झाला त्याचा आवाज थोडा नरमलेला पाहून सुधीबाला बोलाला धीर झाला. तो म्हणाला “राप्रणें मला जी मदत केली आहे त्याबद्दल त्याचा कर्तव्य जगणी आहे. जन्मोजन्मी रामाची सेवा केली तरी मी त्या कामांतून मुक्त होऊं शकणार नाही. पण किरी हाथें तरी आम्ही वादरें आपल्या हातून अशी काय मदत होणार? तरी पण मी सर्व प्रकारें त्याची मदत करीतच मनःस्थिति सहज करूं शकेल. रुपा करून आहे, जाणून कुलून मी माझा कामांत

Fullscreen

60 / 80

कष्ट करील नाही. त्यातून काहीच नुक
झाली असेल तर ही क्षमा मागतो."

सुग्रीवाच्या ह्या बोलण्याने तर लक्ष्मण
जगदीन घात हाका आणि म्हणाला—
"सुग्रीवा! खुली मळद म्हणजे अणु वैवी
मळवन वाटते आम्हांला. एव माझ्या तोंडून
जे कठोर शब्द निघाले ते केवळ रामाच्या
दुःखाने. तू स्वतः वेळ पाहिलेस तरच
तुला त्याचे दुःख कळेल. म्हणून म्हणतो
तू, वेळ लक्षाच्या मनाचे शांवन
करून जा."

नंतर सुग्रीव हनुमनास म्हणाला—“हे
वीरा, आपल्या आजूबाजूच्या पसिद, अशा
सरदारांना आपापल्या सैन्यानिशी आज
वेण्यास सांगितलेच आहे. तरी तू बंगलात,
छोंगरावर, समुद्रकाठी व आणखी कोठे
राहात असलेल्या सर्व वानर वीरांना आपल्या
मदतीला वेण्यासाठी सज्ज होऊन या म्हणून
सांगून ये. त्यांना असे देखील सांग की
जे जे वानर दहा दिवसांच्या जात येथे
हजर होणार नाहीत त्यांना देहान्त विधा
पिली जाईल.

राजाच्या आज्ञेवरून शक्यतेने वीरांनी
विशना वृत्त पाठविले.

हैकू हळू निरनिराळ्या जातीच्या वान-
रांच्या हुंडीच्या हुंडी किफ्रिचा बगरीत
येऊ लागला. त्यांत काढ्या, तांबड्या,
पिवळ्या पांढऱ्या अशा तरतऱ्हेच्या रंगाची
भयंकर आकृतीची अशी वानरे होती. तेतांना
ह्या वानरांनी सुग्रीवाला भेट देण्यासाठी स्वाविष्ट
फळे व सुगंधी पुष्पे आणिली होती.

सुग्रीवाच्याकडे येणाऱ्या वानर वीरांना
पाहून लक्ष्मणाच्या मनाचे समाधान झाले.

त्याने सुग्रीवाला राम दर्शनासाठी बोळविले.
सुग्रीवाने ते कळू करून पाऊली मागविली.
त्यांत लक्ष्मणाला वसवून स्वतः वस्त्रा आणि
रामदर्शनाला निघाला. वानरांनी त्यांच्यावर
छत्र चामर धरले. शिंग, मेरी, सोंस वगैरे
वाजविले आणि पाऊली उचलून वेळ गेले.

प्रसन्न पर्वतावर रामाच्या गुहेजवळ
पाऊली येतांच लक्ष्मण आणि सुग्रीव खाली
उतरले आणि रात्र दर्शनासाठी वाट नेले.
त्यांच्या पाठोपाठ वानर वीर पण गेले.
सुग्रीवादिफांणी हात जोडून नमस्कार करतांच

इतर वानर वीरांनी हाच जोडून रामाचे वेदन केले. रामाने त्या सर्वांचे वेदन स्वीकारून सुग्रीवाला अभिमान दिले. रामाच्या दर्शनाने त्या सर्वांना फार आनंद झाला. ते मोठ्या आतुरतेने त्याच्या आज्ञेची वाट पाहू लागले.

रामाने सौम्य शब्दांत सुग्रीवाला आपल्या शब्दांशी आठवण करून दिली. म्हणाला— “सुग्रीवा! पावघाला संपून सरदू कातु सुरू झाला आहे. मी आजपर्यंत तुझ्या धावघावर चौर बसून होतो. ते आपले वचन घोटणार नाहीत याची मला खात्री आहे. तरी मला हे मोठे बळे आहे.”

त्यावर सुग्रीव म्हणाला—“विता करण्याचे कारण नाही. पृथ्वीच्या कोनाकोपऱ्यांतून महापराक्रमी वानर माझ्या आज्ञेवरून आपल्या सेवेसाठी किष्किंधा नगरांत आलेले आहेत. ते सर्व सीतेचा शोध करण्यासाठी आपल्या आज्ञेची वाट पाहत आहेत.”

“शेवत वीरा! मला अजून अधिक काम हास्यासारखेच आहे.” राम म्हणाला.

वानर सैन्याच्या चालीने किष्किंधा नगरावर आकाशात धुक उडालेली प्रलंब पर्वतावरून स्पष्ट दिसत होती. साराचा बाप सुषेण वहा कोटी वानर सैन्या वेऊन आला होता. सुग्रीवाचा श्वशुर तार एक लज्ज वानर सैन्या वेऊन आला होता. काक्या तोंडाच्या वानरांचा राजा गवाक्ष एक हजार कोटी वानर सैन्यसह आला होता. दोघेहि धूमवीर अस्वळांची भलीमोठी सैन्या वेऊन आले होते. त्याच प्रमाणे पवन, नील, गवय, अश्विनी मैत्र हिंद, गज, जाम्बवन्त, रुद्रावन्त, मंथमादन आंगद आदि चौर आपापशी सैन्य वेऊन आले होते.

सुग्रीवाने ती सारी सैन्या रामाच्या हात-विली. कोणाची किती सैन्या आहे हे सर्व सांगून तो रामाला म्हणाला—“रामा, हे

बांदोबा

त्वच्चापरोक्ष एक लास नातरसेना देऊन सुभीत म्हणाला—“तुं पूर्ण दिशेस जा. तेथे राक्षसांची नगरी कोठे आहे याचा शोध लावून सीतेने बरोमाध फळस्व्यास येऊन सांग. एका महिन्याच्या आंत तुम्ही सर्वांनी परत आले पाहिजे. जो येणार नाही त्याला मृत्यु बंड दिला जाईल.”

नंतर त्याने नील, हनुमान, महाबळ, जाम्बवन्त अंगद जादि मीरांना दक्षिण दिशेला पाठविले. त्यांना आज्ञा केली की लवकर किनाऱ्यापर्यंतच मारीपर छे पर कप्याचा काही तरी उपाय सोजून पलीकडे जाऊन शोध काढून आणा. फारच जसे सांगतात की रावणाची लंका समुद्रात समर योजनावर पसरलेली आहे. तेथेच कोठेतरी सीता असणार तिचा शोधून काढा. या शिवाय समुद्रात आणखी कोठे पर्वत, जमीन दिसल्यास तेथेहि सीतेला शोधून काढा. एक महिन्याची मुदत देतो. जो कोणी या मुदतीने उल्लंघन करील तो प्राणास मुकेंक आणि जो कोणी सीतेचा शोध लावील त्याला योग्य इनाम दिले जाईल.”

आज प्रमाणे सुभीताने वाराचे बंदीक सुखाळा दोन लास सैन्य देऊन पश्चिमेकडे

पाठविले आणि शतवलीला एक लास सैन्या- त्तह उत्तरेकडे शोध लावून येण्यास सांगितले.

सुभीताने इतक्या साम्य वानरांना पाठ- विले. रवात त्याला मारुती विषयी वास्त लात्री वाटत होती. म्हणून त्याने मारुतीला विशेष श्रुत्साहन देऊन पाठविले. तो मारुतीला म्हणाला—“हनुमाना, तू बघिनीवर पक्ष प्रमाणे संचार करतोस त्याच प्रमाणे पाण्यात व हवेत संचार करण्यास तुला शक्ति प्राप्त आहे. तू तिम्ही कोकात जाऊ शकतोस. तू वृक्षा वाम वायु वाच्यासारखा हुद्विवात आणि प्रतिभावान आहेस. म्हणून माझी सारी शिस्त तुझ्यावरच आहे. तू आपल्या पयलांची शिस्त केली पाहिजे.”

आ प्रमाणे मारुतीला मिळून सांगितलेले वचन घेऊन रामाकडि मारुतीच्या कर्तृत्व प्रकटी वद्धर विश्वास वाटू लागला. म्हणजे आपली अंगटी काढून मारुतीला दिली आणि म्हणाला—“सीता दिसली की तिला ही अंगटी दाखव म्हणजे तिला सुख पडेल.” मारुतीने मोठ्या आदराने ती अंगटी घेतली व रामाला नमस्कार करून आपल्या कम- निरीवर निघाला. त्याच्या बरोबर दिलेली वानरसेना त्याच्या मायोभाग चालू लागली.

ही सर्व सेना सीतेचा शोध लावून एका महिन्यानंतरच परत येणार होती. तो संपूर्ण महिना राम व लक्ष्मणांनी प्रसवण पर्वतावरच घालविला.

एवढी कामगिरी केव्यावर सुभीताला जरा हलके वाटले. बोडें तरी काम आपल्या- कडून झाले म्हणून त्याला बरे वाटले.

सीतेच्या शोधार्थ निघालेली सर्व वानरें दिवसभर हिंदून सीतेचा शोध लावण्याचा प्रयत्न करीत आणि रात्री अरावीक वागेत एकत्र होत. तेथे फाटेंमुळे साऊन भूक भागवून तेथेच विश्रांति घेत. सकाळी

सारे सैन्य छुट्या सेवेसाठीच आहे. तू आज आपल्या कार्या लाव.”

“सुभीता, प्रथम सीता जिंकत आहे की नाही या गोष्टीचा शोध लावला पाहिजे व मग रावणाची राजधानी कोठे आहे हे शोधून काढले पाहिजे. या गोष्टीचा शोध जागृती काय लावणार? त्या तूच करू शकशील. म्हणजे नुसते सैन्य माझ्या ताब्यात देऊन काम सांगणार नाही.”

“ठीक आहे.” म्हणून सुभीताने किंमत मावाच्या एका पराकवी सेना नायकास बोलावून पुढे दिशेस जाण्याची आज्ञा केली.

Full screen

127

66 / 80

त्यूचें खोरें

आपलीं सर्व कामें उरकून घुन्हां काम-गिरीवर बात.

छात्राणें एक महीना पूर्ण झाला. परंतु सीतेचा शोध लागला नाही. तरी दुसऱ संवसारांमै पूर्व, पाश्चिम व उत्तरेकडील सेना परत आल्या.

दक्षिणेकडे गेलेली सेना हिंदतां हिंदतां विंध्य पर्वतावर आली. विंध्य पर्वत फार उंच असून त्याला बरीच शिखरे आहेत आणि एकेका शिखरावर बऱ्याच गुहा आहेत. त्या पर्वतावर अरण्ये व नद्या पण आहेत. त्या सर्व प्रदेशा शोधण्यांत त्यांचा बराच वेळ गेला. एके ठिकाणीं त्यांना एक भयंकर राक्षस दिसला. त्याच्याच राबण समजून वानरांनीं मारून टाकलें. पण त्याच्याजवळ त्यांना सीता सांपडली नाही.

विश्रान्ति वेण्यासाठीं सर्व वानरें एका झाडासाठीं जमलीं असतां अंगद त्यांचा म्हणाला—“आपलीं शुद्ध संपत् आली आहे आणि अजून सीतेचा शोध तर लागलाच नाही. आपणांला परत जाण्यास उत्तरीर झाला तर झुपीव आपल्याला ठरलेली धिका देण्यास कमी करणार नाही. तरी आतां रात्रदिबस जागून सुद्धा आपल्याला सीतेचा शोध लागिला पाहिजे.”

सर्वांनीं त्याचें अनुमोदन केलें व तात्काळ कामाला लागलीं. सारा विंध्य पर्वत त्यांनीं शोधला झाला. रामाच्या सेवेत त्यांना सूच लागली बाहों परीं थकवा वाटला नाही. अशा तऱ्हेने विंध्यपर्वतावर सीतेचा शोध चाळूं असतां एक महीना संपून गेला.

हें अमेरिकेतील कॅलीफोर्निया प्रदेशात आहे. आज पावेतां शेकडो प्रवासी या सोन्यांत प्रवासास सुटले आहेत. अमेरिकेत याहून जास्त सोन्या स्थान एकही नाही. समुद्राच्या पातळीपासून २३५ फूट खोल हें खोरें आहे. अमेरिकेतील सर्वांत तेज शिखर म्हणजे माउंट विन्स्टनी (१४५०० फूट). हे शिखर या खोऱ्या पासून ७५ मैलावर आहे.

